

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Η' ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΥ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΣΤΕΛΕΧΩΝ ΙΕΡΩΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΝ

«ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΝ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟΝ»
18-20 Σεπτεμβρίου 2006 - Βόλος

ΟΙ ΘΕΟΜΗΤΟΡΙΚΕΣ ΕΟΡΤΕΣ τοῦ κ. Γ. Ν. Φίλια

Στις ἀρχές τοῦ 7ου αἰ., ὁ Μόδεστος Ἱεροσολύμων (†634) ἔγραφε: Ἄφατος καὶ πανίερος γνῶσις τῶν σεπτῶν ἐορτῶν τῆς Θεομήτορος Χριστοῦ· ἐπεὶ καὶ τὸ μυστήριον ὑπερένδοξον, καὶ πάσαις οὐρανίαις δυνάμεσι καὶ βροτοῖς ἀκατάληπτον· καὶ πολυποίκιλος ὁ τῆς σοφίας λόγος κἂν ἀπορῆ πρὸς ἔπαινον ἐπαξίως τοῦ θαύματος, τοῦ πᾶσαν γνῶσιν νοεῶς τε καὶ λογικῆς κτίσεως ὑπερβαίνοντα(1). Στὸ κείμενο αὐτὸ (ποῦ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ παλαιότερα θεομητορικά ἐγκώμια) ἀνακεφαλαιώνεται μὲ ἐξαιρετικὴ σαφήνεια τὸ πλαίσιο τῆς θεολογικῆς σπουδῆς τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν: ἡ γνῶσις τους συνιστᾷ μία μυστηριακὴ διαδικασία, ἀντίστοιχη τοῦ περιεχομένου τους, τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ «ἀκατάληπτο»- τόσο γιὰ τὴν ἀνθρώπινη σοφία, ὅσο καὶ γιὰ τὶς οὐράνιες δυνάμεις- μυστήριον τῆς Θείας Οἰκονομίας, τοῦ θεϊκοῦ σχεδίου γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ πεπτωκότου ἀνθρώπου. Οὐδεμία θεολογικὴ ἔρευνα περὶ τὴν ἱστορία καὶ τὶς ἐπιμέρους τελετουργικὲς πτυχῆς τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ παραβλέποντας τὸ πλαίσιο αὐτὸ τοῦ μυστηρίου τῆς σωτηρίας.

(α) Πηγὲς περὶ τοῦ βίου τῆς Θεοτόκου

Στὰ Εὐαγγέλια ἐλλείπουν πληροφορίες περὶ τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα σχετίζονται μὲ τὸν Κύριο. Ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ Θεοτόκο, περὶ τῆς ὁποίας οἱ πληροφορίες τῶν Εὐαγγελίων εἶναι πενιχρότατες(2). Παρὰ ταῦτα, ἡ μεγάλη θέση τῆς Θεοτόκου στὸ σχέδιο τῆς Θείας Οἰκονομίας ὤθησε τοὺς Χριστιανοὺς νὰ μελετήσουν, ἀπὸ τὰ πρωτοχριστιανικὰ χρόνια, τὰ σχετικὰ μὲ τὸ βίον της(3). Ἔτσι, δημιουργήθηκαν ἀπόκρυφες διηγήσεις, κάποιες ἀπὸ τὶς ὁποῖες ὀνομάστηκαν «εὐαγγέλια», καὶ οἱ ὁποῖες ἐστόχευαν νὰ συμπληρώσουν τὰ κενὰ τῶν κανονικῶν Εὐαγγελίων τόσο περὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Ἰησοῦ, ὅσο καὶ περὶ τῆς Θεοτόκου. Οἱ ἀπόκρυφες αὐτὲς διηγήσεις διεσώθησαν στὴν Ἐκκλησία μέσα ἀπὸ τὸ ἐορτολόγιο, τὴν ἀγιογραφία καὶ τὴν ὕμνογραφία.

Ἡ σημαντικότερη ἀπόκρυφη πηγὴ περὶ τῶν Θεομητορικῶν ἐορτῶν εἶναι τὸ «Πρωτευαγγέλιον τοῦ Ἰακώβου»(4), στὸ τέλος τοῦ ὁποίου καταχωρίζεται μαρτυρία, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ νὰ περιβάλει τὴν ὅλη διήγηση μὲ τὸ κῦρος Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου(5). Εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ ἀδελφόθεος Ἰάκωβος δὲν εἶναι ὁ συγγραφέας τοῦ κειμένου, ἂν καὶ ὁ Ὁριγένης δέχεται τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο(6). Οἱ διάφορες μελέτες χρονολογοῦν τὸ κείμενο περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ.(7). Τὰ 25 κεφάλαια τοῦ Πρωτευαγγελίου διαλαμβάνουν τὰ σχετικὰ μὲ τὴ Γέννηση, τὰ Εἰσόδια καὶ τὸν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου, ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, τῆς προσκυνήσεως τῶν Μάγων, τῆς διασώσεως τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Ἰωάννου ἀπὸ τὴ σφαγὴ τῶν νηπίων καὶ τῆς θανατώσεως τοῦ Ζαχαρίου ἀπὸ τὸν Ἡρώδη.

Μία ἄλλη ἀπόκρυφη πηγὴ δευτερεύουσας σημασίας εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ ψευδο- Ματθαίου, ἔργο τοῦ 4ου-5ου αἰ.(8), τὸ ὁποῖο περιέχει μὲν στοιχεῖα ἐκ τοῦ Πρωτευαγγελίου, παραθέτει ὅμως καὶ πλῆθος ἀπόκρυφων διηγήσεων, οἱ ὁποῖες εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐλεγχόμενες. Εὐτυχῶς, ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνείδηση λειτούργησε κατὰ τρόπο, ὁ ὁποῖος διασφάλιζε τὸ ἐορτολογικὸ περιεχόμενον τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν ἀπὸ τὰ ἀναληθῆ καὶ μυθοπλαστικὰ στοιχεῖα τοῦ συγκεκριμένου ἀπόκρυφου εὐαγγελίου.

(β) Ἡ ἐξέλιξις ἕως τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων θεομητορικῶν ἐορτῶν

Πρωταρχικὴ εἶναι ἡ ἐπισήμανση ὅτι πρέπει νὰ διακρίνουμε μεταξὺ τιμῆς πρὸς τὴ Θεοτόκο καὶ τελετουργικῆς ἐκδηλώσεως τῆς τιμῆς αὐτῆς (δηλαδὴ δημιουργίας τῆς ἐορτῆς). Ἡ τιμὴ πρὸς τὴ Θεοτόκο

είναι έκδηλη ήδη εντός του κύκλου των αποστόλων(9), οι οποίοι είναι αυτόπτες μάρτυρες της σημαντικής παρουσίας της Θεοτόκου στο έργο του Υιού της ήδη από την παρέμβασή της κατά το πρώτο θαύμα στην Κανά. Αλλά και η παρουσία της Θεοτόκου εντός της πρώτης Έκκλησίας των Ιεροσολύμων, έφόσον ο Ίδιος ο Κύριος είχε εμπιστευθεί τη μητέρα Του στον Ιωάννη, είναι σίγουρο ότι θα ένίσχυε το κύρος της στη συνείδηση του εκκλησιαστικού σώματος(10).

Έφόσον ή προς τη Θεοτόκο τιμή ήταν έξαιρετική και καθολική(11), ποιοι λόγοι επέδρασαν ώστε να μην θεσμοθετηθούν από την πρωτοχριστιανική εποχή έορτές προς τιμή της; Η απάντηση εύρσκεται πιθανόν στο γεγονός του φόβου της πρώτης Έκκλησίας για το συσχετισμό των θεομητορικών έορτών με ειδωλολατρικές. Γνωρίζουμε, επί παραδείγματι, την ύπαρξη μιās γυναικείας αίρέσεως στην Αραβία, των «Κολλυριδιανών», τὰ μέλη της οποίας παρεσκεύαζαν σε όρισμένες ήμέρες του έτους μικρούς άρτους («κολλυρίδας» ή «κολλύρια») προς τιμή της Θεοτόκου. Η συνήθεια αυτή προερχόταν από άρχαίο ειδωλολατρικό έθιμο, το οποίο περιγράφει ο Ίερεμίας, ότι οι άρχαίες Χανααναίες προσέφεραν στη «βασίλισσα των ουρανών» τους «χανώνες»(12). Ο Έπιφάνιος Σαλαμίνος πιστοποιεί την ύπαρξη της αίρέσεως κατά τον 4ο αι.(13), ενώ αναφέρεται και στην αίρεση των «Αντιδοκομαριαμιτών»(14), ή οποία φαίνεται ότι σε συνδυασμό με το Νεστοριανισμό του 5ου αι. είχαν δημιουργήσει άρνητικό κλίμα για τη δημιουργία θεομητορικών έορτών.

Οί μαριολογικές αίρέσεις, όμως, έλειτούργησαν, τελικώς, κατά τρόπο αντίστροφο σε σχέση με τις ειδωλολατρικές έορτές(15). Η Έκκλησία έθεώρησε ότι επεβάλλετο ή έορτολογική θεσμοθέτηση της ήδη υπάρχουσας τιμής προς τη Θεοτόκο. Τοιουτοτρόπως, ή δημιουργία των θεομητορικών έορτών απέβη κεντρικός σταθμός στην ιστορία της θεομητορικής θεολογίας(16). Κατ' ουσίαν δέν έπρόκειτο περι νέων άρτιφανών έορτών, αλλά περι πρωτοχριστιανικών, οι οποίες έκδηλώθηκαν έπίσημα περι τὰ τέλη του 4ου αι.(17). Γι' αυτό δέν έκπλησσόμαστε από το γεγονός ότι, άμέσως μετά την εμφάνισή τους οι θεομητορικές έορτές «υπερέβαλαν σε ένταση, παλμό και περιεχόμενο όλες τις μέχρι τούδε ισχύουσες έορτές αποστόλων, μαρτύρων, όσίων και λοιπών άγιων»(18).

Έδώ άγόμεθα προς το πρώτο σαφές συμπέρασμα: ότι μετά τη Γ' Οικουμενική Σύνοδο, την κατοχυρώσασα δογματικώς την περι της Θεοτόκου πίστη της Έκκλησίας, δημιουργήθηκαν οι κατάλληλες συνθήκες αναπτύξεως του θεομητορικού έορτολογικού κύκλου(19), γεγονός που στηρίζεται επί της καθολικής και άμείωτης τιμής προς το πρόσωπο της Θεοτόκου στη χριστιανική Έκκλησία των τεσσάρων πρώτων αιώνων(20). Ο 5ος αι., άλλωστε, είναι ή περίοδος εμφάνισεως των πρώτων ναών προς τιμή της Θεοτόκου(21), γεγονός το οποίο συνδέεται άμεσα με την έορτολογική θεσμοθέτηση της τιμής προς το πρόσωπό της.

Θα αναφερθοῦμε, ακόλουθως, στις τέσσερεις θεομητορικές έορτές (Γενέσιο, Εισόδια, Ευαγγελισμός και Κοίμησις), προτάσσοντας την έορτή της Συλλήψεως. Δέν θα αναφερθοῦμε στην έορτή της Ύπαπαντής, ή οποία έθεωρείτο κατ' άρχάς ως θεομητορική, αλλά έπεκράτησε ό χαρακτήρας της ως δεσποτικής.

(γ) Η έορτή της Συλλήψεως

Στις 9 Δεκεμβρίου έορτάζεται ή «Σύλληψις της Θεοτόκου» (έορτή της άγίας Άννης, μητέρας της Θεοτόκου). Το μηνολόγιο της ήμέρας έκθέτει τὰ έορταζόμενα γεγονότα: προς τον Ίωακείμ και την Άννα, ό Θεός προεμήνυσε τη σύλληψη της άγόνου και στείρας, ίνα βεβαιώση της Παρθένου την γέννησιν. Όθεν συνελήφθη ή άγία παρθένος... έξ έπαγγελίας μέν, έξ άνδρός δέ συναφείας(22). Από το έορτολογικό περιεχόμενο άντιλαμβανόμαστε ότι ή βαρύτητα εύρσκεται στο γεγονός, το οποίο θα έπακολουθήσει και στο οποίο εισάγει ή Σύλληψη: στη γέννηση της Παρθένου. Γι' αυτό οι δύο έορτές (Σύλληψη και Γενέσιον) εύρσκονται σε συνάφεια περιεχομένου.

Τὰ αίτια και οι χρονικοί παράμετροι του ήμερολογιακού καθορισμού είναι άδύνατον να διερευνηθούν πλήρως. Θα άναμείνουμε, μάλλον, τὰ δεδομένα καθορισμού της έορτής του Γενεσίου της Θεοτόκου (8 Σεπτεμβρίου), εκ της οποίας προφανώς καθορίστηκε ή κατά έννάε μήνες ένωρίτερον (περίοδος κηύσεως) ήμερομηνία της 9ης Δεκεμβρίου. Οι πρώτες μαρτυρίες τελέσεως της έορτής της Συλλήψεως άνάγονται στα τέλη του 7ου- άρχές του 8ου αι.(23). Έκτοτε, ή έορτή διαδόθηκε εύρύτατα, με άποκορύφωμα το 12ο αι., όταν επί αυτοκράτορος Μανουήλ Κομνηνού έλαβε έπίσημο κρατικό χαρακτήρα(24).

Το άρχαιότερο έγκώμιο της έορτής είναι ό Λόγος εις την Σύλληψιν της Άγίας Άννης του Ίωάννου μοναχού και πρεσβυτέρου Εύβοίας (8ος αι.)(25). Στο κείμενο αυτό έξιςτορούνται τὰ σχετικά με την άτεκνία του

Ἰωακείμ καὶ τῆς Ἄννας, μὲ τὴν ἀπόρριψη τῶν δύο ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸ περιβάλλον τους λόγω τῆς ἀτεκνίας τους, μὲ τὴ θερμὴ προσευχὴ τοῦ καθενὸς σὲ διαφορετικὸ τρόπο, καθὼς καὶ μὲ τὴν πληροφόρηση τοῦ Θεοῦ ὅτι ἡ προσευχὴ τους εἰσακούστηκε. Ἡ ἐγκωμιαστικὴ Ὀμιλία ὀλοκληρῶνεται μὲ τὴν ἐπισήμανση τοῦ Πρωτευαγγελίου τοῦ Ἰακώβου, ὅτι μετὰ τὴν ἐξαγγελία τοῦ Θεοῦ ἡ Ἄννα συνέλαβε τὴ Θεοτόκο διὰ τῆς φυσιολογικῆς βιολογικῆς ὁδοῦ. Παρόμοιες πληροφορίες παρέχει στοὺς Λόγους του περὶ τῆς ἐορτῆς τῆς Συλλήψεως ὁ Γεώργιος Νικομηδείας (†860)(26), καθὼς καὶ ὁ Ἰάκωβος Μοναχὸς (†1099)(27). Τὰ γεγονότα περὶ τῆς Συλλήψεως τῆς Θεοτόκου ἐμπλουτίζει ὁ μοναχὸς Ἐπιφάνιος (†1015), ὁ ὁποῖος ὁμῶς παραθέτει ἐλεγχόμενες πληροφορίες (ὅπως τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ὀνοματοδοσίαν τῆς Θεοτόκου κατὰ τὴν ἐξαγγελία τῆς Συλλήψεως)(28).

Ὁ Εὐθύμιος Κωνσταντινουπόλεως (†917) ἀποκαλεῖ τὴν ἐορτὴ τῆς Συλλήψεως ὡς «πρῶτη ἀπ' ὅλες τὶς ὑπόλοιπες», ὡς «πρόξενον τῆς σωτηρίας» μας καὶ ὡς «πάταξη» τοῦ «ὄφους», ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀναιρέσεως τῶν ἐπιπτώσεων τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος(29). Ὁ ἴδιος ἀναφέρεται στὸν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἐορτασμὸ τῆς Συλλήψεως, μαρτυρῶντας περὶ «χαριστηρίων φωνῶν» οἱ ὁποῖες προέρχονται ἀπὸ «κατώδυνες καὶ πνευματοφόρες ψυχές»(30).

(δ) Ἡ ἐορτὴ τοῦ Γενεσίου

Ἡ κατὰ τὴν 8η Σεπτεμβρίου τελουμένη ἐορτὴ τοῦ Γενεσίου τῆς Θεοτόκου μαρτυρεῖται συνοπτικῶς στὸ Πρωτευαγγέλιον τοῦ Ἰακώβου(31). Σύμφωνα μὲ παλαιὰ παράδοση, ἡ πατρικὴ οἰκία τῆς Θεοτόκου στὰ Ἱεροσόλυμα, στὴν ὁποία γεννήθηκε, εὐρισκόταν κοντὰ στὴν προβατικὴ κολυμβήθρα τῆς Βηθεσδά, στὴν πύλη εἰσόδου τῶν ποιμνίων στὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου συντελέστηκε τὸ θαῦμα θεραπείας τοῦ παραλυτικοῦ ἀπὸ τὸ Χριστὸ (Ἰω. 5, 1-19). Ἡ παράδοση αὕτη εἶναι γνωστὴ καὶ κατὰ τὸν 9ο αἰ., ὅταν ὁ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἀναφέρει ὅτι ἐτέχθη ἡμῖν μήτηρ Θεοῦ ἐν ἀγία προβατικῇ(32).

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ., στὸν τόπο τῆς προβατικῆς κολυμβήθρας κτίστηκε μία Ἐκκλησία χωρὶς σχέσι μὲ τὴν Θεοτόκο(33). Ἐναν αἰῶνα ἀργότερα, στὸ ναὸ αὐτὸ ἄρχισε νὰ τιμᾶται τὸ Γενέσιον τῆς Θεοτόκου, λόγω τῆς ἐγγύτητάς του μὲ τὴν πατρικὴ οἰκία τῆς Θεοτόκου, ὁπότε καὶ μαρτυρεῖται ὡς ναὸς τῆς «κυρίας Θεοτόκου»(34). Ἡ συνάφεια τῆς προβατικῆς κολυμβήθρας μὲ τὸ γεγονὸς τῆς γεννήσεως τῆς Θεοτόκου ἐμπερικλείει καὶ μία μεταφορικὴ ἀναλογία, ἐφόσον ἡ ἐν λόγω κολυμβήθρα ἀποτελοῦσε πηγὴ ἰάσεων, ἐνῶ ἡ γέννησις τῆς Θεοτόκου ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν τῆς σωτηρίας(35). Αὕτη εἶναι ἡ ἱεροσολυμιτικὴ ἔναρξις τῆς ἐορτῆς, ὅπως μαρτυρεῖ καὶ ὁ Κώδικας Τιμίου Σταυροῦ 40 (10ος αἰ.)(36).

Ἡ ἡμερομηνία τῆς 8ης Σεπτεμβρίου δὲν διερευνᾶται εὐκόλα. Πρόκειται περὶ ἡμερομηνίας ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ ἢ περὶ συμβολικῆς ἡμερομηνίας, ἡ ὁποία ἔχει σχέσι μὲ τὴν ἔναρξις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον; Στὴν ἱστορίαν τῶν ἐορτῶν δὲν εἶναι σπάνιον τὸ φαινόμενον ἡμερολογιακοῦ καθορισμοῦ ἐορτῶν μὲ ἀφορμὴ κάποια ἡμερομηνία ἐγκαινίων ναοῦ· ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁμῶς, ἐλλείπουν παντελῶς σχετικὲς μαρτυρίαι. Ἀντιθέτως, ὑπάρχει μαρτυρία Νεοφύτου τοῦ Ἐγκλειστοῦ (†1220) περὶ τοποθετήσεως τῆς ἐορτῆς στὶς ἀρχὲς Σεπτεμβρίου, ὥστε νὰ εὐλογηθεῖ ὀλόκληρον τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἔτος μὲ τὸ νὰ εἶναι, ἢ Θεοτόκος, ἢ ἀρχὴ (Σεπτέμβριος) καὶ τὸ τέλος (Αὐγουστος, ἐορτὴ τῆς Κοιμήσεως) τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους(37).

Ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων ἡ ἐορτὴ εἰσήχθη στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν 7ο αἰ.(38). Ἡ πρώτη μαρτυρία τοῦ γεγονότος αὐτοῦ εὐρίσκεται στὸ Πασχάλιον χρονικόν(39). Φαίνεται ὅτι εἰσηγητὴς τῆς ἐορτῆς στὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπῆρξε ὁ Ἀνδρέας Κρήτης, ὁ ὁποῖος ἔφθασε ἐκεῖ τὸ 685μ.Χ. προερχόμενος ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, τόπο γενέσεως καὶ ἰσχύος τῆς ἐορτῆς(40). Ἡ ἐορτὴ τοῦ Γενεσίου μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς ἐορτὴ τῆς Ἀνατολῆς, διότι στὴ Δύσις ἐπεκράτησε μετὰ ἀπὸ τὸ 10ο αἰ., ἂν καὶ ὁ συριακῆς καταγωγῆς πάπας Σέργιος τὴν εἶχε εἰσαγάγει στὴ Ρώμην περὶ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰ. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία τῆς Ἀνατολῆς, πάντως, ἔδειξε ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον περὶ τῆς ἐορτῆς(41), γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἀποκαλύπτει ὅτι τὸ Γενέσιον εἶχε λάβει μεγάλας ἐορτολογικὰς διαστάσεις ἤδη καὶ ἐκτὸς Ἱεροσολύμων.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπιτέλεσι τῆς ἐορτῆς, ὁ μὲν Ἰ.Δαμασκηνὸς ἀναφέρεται σὲ «παγκόσμιον ἐορτασμὸν» μὲ «εὐφροσύνην»(42), ὁ δὲ ἱ.Φώτιος ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἐορτὴ κατέχει «τὰ πρεσβεῖα τιμῆς ἐναντι πάσης ἄλλης»(43). Ὁ Νικήτας Παφλαγῶν ἀναφέρεται στὴν λαμπρότητα ἐπιτελέσεως τῆς ἐορτῆς(44), στὴν ὁποία ἀναφέρεται λεπτομερῶς καὶ ὁ ἁγ.Ν.Καβάσιλας, τονίζοντας ὅτι ἡ πανήγυρις ἐπιτελεῖτο μὲ «πνευματικὴν χαρὰ καὶ ἀγαλλίαση»(45).

(ε) Ἡ ἑορτὴ τῶν Εἰσοδίων

Τὸ κατὰ τὴν 21η Νοεμβρίου ἑορταζόμενο γεγονός τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου στὸ ναὸ ἀποτελεῖ μία ἀκόμα θεομητορική ἑορτὴ, ἡ ὁποία ἐμφανίστηκε σταδιακὰ καὶ μέσα ἀπὸ ὀρισμένες συγκυρίες. Τὰ γεγονότα τῆς ἑορτῆς δὲν μαρτυροῦνται στὰ Εὐαγγέλια, μνημονεύει δὲ αὐτὰ τὸ Πρωτευαγγέλιο τοῦ Ἰακώβου(46), στὸ ὁποῖο περιγράφεται πῶς ἡ Παρθένος ὀδηγήθηκε ἀπὸ τὸ τρίτο ἔτος τῆς ἡλικίας της στὸ ναὸ, ὅπου καὶ ἔμεινε ἕως τὸ δωδέκατο ἔτος. Ὅπως διαπιστώθηκε καὶ περὶ τῶν ὑπολοίπων θεομητορικῶν ἑορτῶν, τὰ Εἰσόδια ἦσαν γνωστὰ ὡς γεγονός στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση προφανῶς ἀπὸ τοὺς ἀποστολικούς χρόνους, ἑορτὴ ὅμως εἰς ἀνάμνηση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ δὲν μαρτυρεῖται κατὰ τοὺς πέντε πρώτους αἰῶνες.

Μία σειρά γεγονότων συνεργοῦν στὴ διαμόρφωση τῆς ἑορτῆς. Τὸ πρῶτο καὶ βασικὸ γεγονός εἶναι ἡ ἀνέγερση ἀπὸ τὸν Ἰουστινιανὸ Α΄ (527-565) στὰ Ἱεροσόλυμα μιᾶς μεγαλοπρεποῦς βασιλικῆς, ἡ ὁποία ἐπονομάστηκε «Νέα Ἐκκλησία» ἢ «Ἁγία Μαρία ἡ Νέα». Ὁ ναὸς αὐτὸς κτίστηκε στὴ νότια πλευρὰ τοῦ ναοῦ τῶν Ἱεροσολύμων, πάνω στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου «Μορία»(47). Γνωρίζουμε ὅτι στὶς 20 Νοεμβρίου τοῦ 543 ἐγκαινιάστηκε ἡ «Νέα Ἐκκλησία»(48). Δὲν πρέπει νὰ παραθεωρεῖται τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἱεροσολυμιτικὴ Ἐκκλησία ἀπέκτησε ἰδιαίτερη αἴγλη μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τῶν Ἱεροσολύμων σὲ Πατριαρχεῖο τὸ 455. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἀκμάζει ὁ παλαιστινὸς μοναχισμὸς (ἄγ.Σάββας, Θεοδόσιος ὁ Κοινοβιάρχης, Μέγας Εὐθύμιος), ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀναπτύχθηκε ἰδιαίτερη τιμὴ πρὸς τὸ πρόσωπο τῆς Θεοτόκου. Οἱ παράμετροι αὐτὲς εἶναι σημαντικὲς γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὸ γεγονός ἐμφάνισεως τῆς ἑορτῆς τῶν Εἰσοδίων.

Ἀρκετοὶ μελετητὲς πιστεύουν ὅτι ἡ ἡμερομηνία τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Εἰσοδίων, δεδομένης τῆς γειτνίασεως τῆς «Νέας Ἐκκλησίας» μὲ τὸ ναὸ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου ἔλαβαν χώρα τὰ γεγονότα τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου(49). Ὑπῆρξε συνεορτασμὸς τῶν δύο γεγονότων, ἢ ἡ ἑορτὴ τῶν Εἰσοδίων διαδέχθηκε καὶ ὑπεκατέστησε τὴν ἑορταστικὴ ἀνάμνηση τῶν ἐγκαινίων; Στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει σαφὴς ἀπάντηση.

Γνωρίζουμε ὅτι ὁ ναὸς τῶν Ἱεροσολύμων μετατράπηκε σὲ μουσουλμανικὸ τέμενος ἀπὸ τοὺς Ἄραβες τὸ 638. Ἄς θεωρηθεῖ νόμιμο νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὅταν πλέον παύει νὰ ὑφίσταται κάποιος ναὸς, τότε χάνεται καὶ ἡ ἀνάμνηση τῶν ἐγκαινίων του. Ἐὰν τὸ ὅλο σκεπτικὸ εὐσταθεῖ, μετὰ τὸ 638 ἐπισυμβαίνει ἡ ὑποκατάσταση τῆς ἑορτῆς τῶν ἐγκαινίων μὲ τὴν ἑορτὴ τῶν Εἰσοδίων, τὰ ὁποῖα (Εἰσόδια) καθορίζονται μία ἡμέρα μετὰ τὴν ἡμερομηνία τῶν ἐγκαινίων (ἐπομένως στὶς 21 Νοεμβρίου)(50). Πρέπει ἐπομένως νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ ἑορτὴ τῶν Εἰσοδίων ὑφίσταται στὰ Ἱεροσόλυμα τὸ 685, ὅταν ὁ Ἀνδρέας Κρήτης ἐγκαταλείπει τὴν πόλη γιὰ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη(51). Εὐλόγο ἐπίσης εἶναι τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Ἀνδρέας Κρήτης ὑπῆρξε ὁ εἰσηγητὴς τῆς ἑορτῆς στὴν Κωνσταντινούπολη, μὲ δεδομένη μάλιστα τὴν ἐπισήμανση τοῦ Γερμανοῦ Κωνσταντινουπόλεως (ἀρχὲς τοῦ 8ου αἰ.) ὅτι ἡ ἑορτὴ τῶν Εἰσοδίων ἦταν «ἀρτιύμνητη»(52), δηλαδὴ νεοσύστατη (στὸ Γερμανὸ Κωνσταντινουπόλεως ὀφείλουμε δύο σημαντικοὺς Λόγους στὴν ἑορτὴ τῶν Εἰσοδίων)(53).

Ἡ θεσμοθέτηση μιᾶς ἑορτῆς δὲν συνεπάγεται ταυτοχρόνως καὶ τὴ διάδοση καὶ παγίωσή της στὴν ἑορτολογικὴ συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τὴν ἑορτὴ τῶν Εἰσοδίων: ἡ περαιτέρω ἀνάπτυξή της σημειώνεται μετὰ τὸν 9ο αἰ., ἡ δὲ ὀριστικὴ καὶ καθολικὴ ἐπικράτησή της ἐπισυμβαίνει τὸ 12ο αἰ., ὅταν ὁ αὐτοκράτορας Μανουὴλ Α΄ Κομνηνὸς (1143- 1180) τὴν καθιερώνει ὡς ἡμέρα ἀργίας.

Στὴ Δύση ἡ θεσμοθέτηση τῆς ἑορτῆς καθυστέρησε ἀκόμα περισσότερο σὲ σχέση μὲ τὴν Ἀνατολή(54). Ἐμφανίστηκε μὲν μεμονωμένα κατὰ τὸ 10ο καὶ 11ο αἰ., ἡ εἰσαγωγή της ὅμως στὸ ἑορτολόγιο τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας πραγματοποιήθηκε τὸ 14ο αἰ. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὁ πρεσβευτὴς τοῦ βασιλεῖα τῆς Γαλλίας Καρόλου στὴν Κύπρο, ὁ Γάλλος εὐγενὴς Φίλιππος de Mézières, ἄνδρας εὐλαβούμενος ἐξαιρετικὰ τὴ Θεοτόκο καὶ γνώστης τῆς ἀνατολικῆς παραδόσεως περὶ τῆς ἑορτῆς(55), ἐνημέρωσε τόσο τοὺς ἐπίσκοπους τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὅσο καὶ τὸν ἴδιο τὸ βασιλεῖα Κάρολο (στὴν Ἀβινιὸν τῆς Γαλλίας) περὶ τῆς τελέσεως τῆς ἑορτῆς στὴν ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ὁ δὲ Κάρολος εἰσηγήθηκε καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀπὸ τὸν πάπα Γρηγόριο ΙΑ΄ (1370-1378) ἐπίσημη θεσμοθέτηση τῆς ἑορτῆς στὴ Δύση. Τὸ 1372 ἑορτάστηκαν ἐπισήμως γιὰ πρώτη φορὰ στὴ δυτικὴ Ἐκκλησία τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου.

Περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν Εἰσοδίων, ὁ Ταράσιος Κωνσταντινουπόλεως σημειώνει ὅτι ἐλάμβανε χώρα «μελωδικὴ πανηγυρίς»(56), ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας ὅτι «ἀνάβονταν οἱ λαμπάδες τῆς φιλανθρωπίας»(57) (προφανῶς ἀναφέρεται σὲ φιλανθρωπίες κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς), ὁ δὲ Γερμανὸς Α΄ Κωνσταντινουπόλεως ὅτι οἱ μετέχοντες τοῦ ἑορτασμοῦ πανηγυρίζουν «δι' ἐφουμνίων» καὶ «ἀκόρεστης

πανδαισίας», διὰ «μουσικῶν ὀργάνων» καὶ «εὐήχων κυμβάλων»(58).

Ἄν καὶ ἀτελής ἀκόμα (κατὰ τὸν 8ο αἰ.) ὁ ἑορτασμός τῶν Εἰσοδίων, περιγράφεται ὁμως ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα ΣΤ΄ τὸν σοφὸ ὡς παροχὴ πνευματικῶν δωρεῶν στοὺς μετέχοντες: Πάντως δὲ οὐκ ἀκερδῆς ἡμῖν ἔσται ἡ ἐπιχειρήσις· ἀλλ' οἷς ταύτη δόξης εὐπορήσει, καὶ πρὸς ἡμᾶς τὰ ἐκεῖθεν σεμνὰ διακομισθήσεται. Οἷς αὕτη ὡς πολύτιμον δῶρον ἐκλέγεται, τῆς ἐπ' αὐτῷ κερδανοῦμεν φιλοτιμίας (59).

(στ) Ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ

Ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου στίς 25 Μαρτίου εἶναι ἡ μόνη θεομητορική, τὰ γεγονότα τῆς ὁποίας μαρτυροῦνται ἀπὸ βιβλικὸ κείμενο (Λκ. Α΄, 26-38), συγχρόνως δὲ ἀπὸ τὴν ἀπόκρυφη πηγὴ τοῦ Πρωτευαγγελίου τοῦ Ἰακώβου(60). Θὰ διερευνήσουμε δύο παραμέτρους τῆς ἑορτῆς: τὴν ἐποχὴ συστάσεώς της καὶ τὴν αἰτία καθορισμοῦ στίς 25 Μαρτίου.

(i) Ὁ Εὐαγγελισμὸς(61) ἀποτελεῖ τὸ σωτηριῶδες γεγονὸς τῆς ἀναγγελίας καὶ συλλήψεως τοῦ Κυρίου. Εἶναι σφάλμα νὰ ταυτίζουμε τὸ γεγονὸς αὐτὸ μὲ τὴν ἑορτὴ. Ἡ διήγησις τοῦ κατὰ Λουκᾶν εἶναι παρούσα στὰ ἀρχαιότερα Σύμβολα τῆς πίστεως (ἤδη ἀπὸ τὸ 2ο αἰ.), καθὼς καὶ στίς παλαιοχριστιανικὲς παραδόσεις, σὲ ἐποχῇ, ὁμως, κατὰ τὴν ὁποία δὲν ὑφίσταται ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ(62). Ἀποτελεῖ, ἄλλωστε, κανόνα τῆς ἱστορίας τῶν ἑορτῶν ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς ἱεροῦ γεγονότος στὴ συνείδησις τῆς Ἐκκλησίας χωρὶς νὰ συνοδεύεται ἐξ ἀρχῆς ἀπὸ τὴν ἑορτολογικὴ θεσμοθέτησι.

Σύνηθες, ἐπίσης, φαινόμενο στὴν ἑορτολογία ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς προελεύσεως μιᾶς ἑορτῆς ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ναοῦ σχετικοῦ μὲ τὰ γεγονότα τῆς ἑορτῆς. Γνωρίζουμε ὅτι ἡ ἁγ. Ἐλένη εἶχε ἀνεγείρει βασιλικὴν στὴ Ναζαρέτ, ἐκεῖ ὅπου κατὰ τὴν παράδοσις βρισκόταν ὁ οἶκος στὸν ὁποῖο πραγματοποιήθηκε ὁ Εὐαγγελισμὸς(63). Εἶναι προφανὲς ὅτι περὶ τὸ ναὸ αὐτὸ θὰ εἶχε διαμορφωθεῖ κάποια τιμὴ πρὸς τὴ Θεοτόκο καὶ τὸ γεγονὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἡ ὁποία (τιμὴ) ὁμως δὲν συνιστοῦσε θεσμοθετημένη ἡμερολογιακῶς ἑορτὴ, ὅπως ὅποτε δὲ ἡ ὑπαρξὴ της θὰ ἐξαντλεῖτο στὰ ὅρια τῆς πόλεως. Ἄν ὄχι γιὰ τὸ συγκεκριμένο τόπο, φαίνεται πάντως ὅτι στὴ Ναζαρέτ ὑφίστατο τιμὴ πρὸς τὴ Θεοτόκο, ὅπως ἀπέδειξαν οἱ ἀνασκαφὲς στὰ θεμέλια τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς, ὅπου ἀνακαλύφθηκε στήλη ἐπὶ τῆς ὁποίας ἦσαν χαραγμένες οἱ λέξεις «χαῖρε Μαρία»(64).

Ἐφόσον οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς ἐπισυμβαίνουν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 4ου αἰ., τὸ ἐνδιαφέρον μας στρέφεται πρὸς τὴ μοναδικὴ πηγὴ τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ., στὴν ὁποία καταγράφονται ἑορτὲς τῶν Ἱεροσολύμων καὶ, εὐρύτερα τῆς χριστιανικῆς Παλαιστίνης: τὸ Ὀδοιπορικὸ τῆς Αἰθερίας. Ἡ προσκυνητρία Αἰθερία καταγράφει ἀναλυτικότερα ἑορτὲς καὶ ἀκολουθίες. Ἐὰν ἡ περὶ τὴ βασιλικὴ τῆς Ναζαρέτ τιμὴ τῆς Θεοτόκου εἶχε θεσμοθετηθεῖ ἡμερολογιακῶς, ἡ Αἰθερία θὰ ἀναφερόταν ὅπως ὅποτε. Ὅπως, ὁμως, προαναφέρθηκε, ἀπὸ τὴ διήγησις τῆς Αἰθερίας ἐλλεῖπει τὸ τμῆμα τῆς πρὸ τῶν Χριστουγέννων περιόδου.

Θα μπορούσε νὰ ὑπάρχει κατὰ τὸ ἐν λόγω τμῆμα κάποια ἑορτὴ τιμῆς τῆς συλλήψεως τοῦ Κυρίου; Σὲ παρόμοια ὑποψία μᾶς εἰσάγει ὁ Θεόδωρος Πέτρας, ὁ ὁποῖος βιογράφοντας περὶ τὸ 530 τὸν Θεοδόσιο Κοινοβιάρχην ἀναφέρει ὅτι, κατὰ περίοδον, ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῆς Θεοτόκου μνήμην ἐπιτελοῦμεν(65), ἀναφερόμενος ἐμμέσως σὲ Κυριακὴν πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα(66). Ἡ μαρτυρία αὐτὴ ὁδήγησε κάποιους νὰ ὑποστηρίξουν- ὄχι χωρὶς ἐρείσματα- ὅτι ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὡς τιμὴ τοῦ γεγονότος τῆς συλλήψεως τοῦ Χριστοῦ, ἦταν συνυφασμένη μὲ τὴ Γέννησίν του, προφανῶς δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ 4ου αἰ. καὶ ἐκ τῆς βασιλικῆς τῆς Ναζαρέτ προελθούσα τιμὴ τῆς Θεοτόκου θὰ πρέπει νὰ συνυφαίνεται μὲ τὴν ἑορτὴ τῶν Χριστουγέννων(67), χωρὶς ὁμως νὰ γνωρίζουμε τὴν ἀκριβῆ ἐπιτέλεσίν της (ἐὰν δηλαδὴ ἐτελεῖτο πρὸ ἢ μετὰ τὰ Χριστούγεννα).

Μελετώντας τὶς ἑορτὲς στὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιόχειας μετὰ ἀπὸ τὸν 4ο αἰ., ὁ Α. Baumstark ἀποδεικνύει ὅτι ἐκεῖ ὑφίστατο ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ πρὸ τῶν Χριστουγέννων(68). Ἡ Ἀντιόχεια ἐδέχτο τὴν ἄμεση ἐπίδρασι ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα ὡς πρὸς τὴ Λατρεία. Θὰ ἦταν, ἐπομένως, ἀπολύτως νόμιμο νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὁ παλαιότερος ἑορτασμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στὸ περιβάλλον τῆς Παλαιστίνης τοποθετεῖται κατὰ τὴν πρὸ τῶν Χριστουγέννων περίοδον. Ὁ Μ. Jugie ἀπέδειξε ὅτι τὸ ἴδιο ἴσχυε στίς ἀρχὲς τοῦ 5ου αἰ. στὴν Κωνσταντινούπολη(69), ἐνῶ τὸ ἴδιο διαπιστώνουμε σὲ μεταγενέστερα ἑορτολόγια τῆς Δύσεως (ὅπως τὸ Μοζαραβικὸ καὶ τὸ Ἀμβροσιανὸ), σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἑορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τοποθετεῖται στίς 18 Δεκεμβρίου(70).

Περὶ τοῦ θέματος τοῦ Εὐαγγελισμοῦ κατὰ τὴν πρὸ τῶν Χριστουγέννων περίοδο θὰ πρέπει νὰ ἀξιολογηθοῦν δύο ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες θεομητορικὲς Ὁμιλίαι ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ἀμφότερες τοῦ 5ου αἰ.: πρόκειται περὶ τῆς Ὁμιλίας Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον τοῦ ἱεροσολυμίτη πρεσβυτέρου Χρυσίππου(71) (ἴπρωτο ἡμισυ 5ου αἰ.) καθὼς καὶ περὶ τῆς ἀντίστοιχης Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον καὶ εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν τοῦ Θεοδότου Ἀγκύρας (†438-446)(72). Ὁ ἐν λόγῳ Θεόδοτος ὑπῆρξε ἐξέχον μέλος τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐπομένως ἐκ τῶν Πατέρων οἱ ὅποιοι ἀγωνίστηκαν γιὰ τὴν περὶ Θεοτόκου ὀρθόδοξη διδασκαλία. Στὴν Ὁμιλία του μᾶς προἰδεάζει ἤδη ἀπὸ τὸν τίτλο περὶ συναφείας κάποιων γεγονότων περὶ τὴν «ἁγία Μαρία» (ἐπεξηγεῖ σαφῶς ὅτι πρόκειται περὶ τῶν γεγονότων τοῦ Εὐαγγελισμοῦ) καὶ τοῦ γεγονότος τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ. Χωρὶς, ἐπομένως, νὰ παρέχει πληροφορίες γιὰ ἰδιαίτερη ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ὑποδηλώνει ὅτι τὰ δύο γεγονότα (Εὐαγγελισμὸς καὶ Χριστοῦγεννα) ἐορτάζονταν μὲ χρονικὴ ἐγγύτητα.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Χρυσίππος συνδέει τὸν ἐορτασμὸ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ μὲ τὰ Χριστοῦγεννα, τὰ ὅποια θεωρεῖ ὡς τὸν κατάλληλο χρόνο συναφείας μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ(73). Μαζὶ μὲ τὸ Θεόδοτο Ἀγκύρας ἀπηχοῦν τὴν παλαιὰ παράδοση περὶ ἐορτασμῶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ σὲ συνάφεια μὲ τὴν ἐορτὴ τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου. Ἡ σύλληψη τοῦ Χριστοῦ (Εὐαγγελισμὸς) καὶ ἡ Γέννησή Του συνδέονταν ὡς δύο ἀλληλοδιάδοχα γεγονότα. Καὶ ἐνῶ ἡ λογικὴ θὰ τοποθετοῦσε τὴ σύλληψη ἐννέα μῆνες πρὸ τῆς Γεννήσεως, αὐτὸ φαίνεται ὅτι δὲν ἴσχυε κατὰ τὰ πρῶτα στάδια ἐπιτελέσεως τῆς ἐορτῆς, ἀλλὰ ἀπετέλεσε μεταγενέστερη ἐορτολογικὴ παράμετρο.

Τὰ συμπεράσματα περὶ ἐνὸς ἐορτασμῶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ κατὰ τὴν πρὸ τῶν Χριστουγέννων περίοδο διαρκοῦντος τοῦ 4ου-5ου αἰ. ἀμφισβήτησε ὁ Dom Cabrol. Παρατηρώντας τὴν ἀναφορὰ τοῦ Ὀδοιορικοῦ τῆς Αἰθερίας (τέλη 4ου αἰ.) σὲ τέλεση Λειτουργίας στὴ Βηθλεὲμ- καὶ συγκεκριμένα στὸ σπήλαιο τῆς Γεννήσεως- κατὰ τὸν ἐορτασμὸ τῆς Ἀναλήψεως, διετύπωσε τὴν ἄποψη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ συνεορτασμῶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, μὴ μαρτυρουμένου κατὰ τρόπο ἄμεσο ὑπὸ τῆς Αἰθερίας(74). Τὸ συμπέρασμα τοῦ Cabrol στερεῖται τεκμηριώσεως, πολὺ περισσότερο ἐφόσον ἡ Αἰθερία δὲν συνηθίζει νὰ ἀποκρύπτει ἐορτῆς καὶ ἀκολουθίαις, οἱ ὁποῖες ὑφίσταντο. Πουθενά, ἄλλωστε, κατὰ τοὺς 4ο καὶ 5ο αἰ. δὲν μαρτυρεῖται ἐορτασμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τὴν περίοδο τῆς ἀνοιξέως (περίπου τότε τοποθετεῖται ἡ ἐορτὴ τῆς Ἀναλήψεως), παρὰ μόνον στὴν ἐορτολογικὴ παράδοση τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ὀνομάζεται «Ἀβεδούκ» καὶ τελεῖται στὶς 7 Ἀπριλίου, ἐννέα μῆνες δηλαδὴ πρὸ τῶν Θεοφανείων (ἡμερομηνία ἐορτασμῶ τῆς Γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἀρμενικὴ παράδοση)(75).

Ἐὰν ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι, στὸν 51ο κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Λαοδικείας (4ος αἰ./ ἀπαγορεύεται ἡ τέλεση Θείας Λειτουργίας κατὰ τὴ Μ.Τεσσαρακοστὴ σὲ ἡμέρες ἐορτῶν, πλὴν Σαββάτου καὶ Κυριακῆς)(76), δὲν μνημονεύεται ὁ Εὐαγγελισμὸς, ἐνῶ στὸν 52ο τῆς ἐν Τρούλλῳ (692) καθορίζεται ὅτι κατὰ τὴν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ δὲν τελεῖται Λειτουργία τῶν Προηγιασμένων(77), συμπεραίνουμε ὅτι ἡ ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ θεσμοθετήθηκε στὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ τῶν δύο Συνόδων(78). Δὲν συμμεριζόμαστε τὴ βεβαιότητα τοῦ Β.Στεφανίδη ὅτι, «ἡ ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἀπαντᾷ κατὰ τὴν 6η ἑκατονταετηρίδα στὴν Ἀνατολή, σύμφωνα μὲ τὸ σχετικὸ ἐγκώμιο τοῦ Ἀβραὰμ Ἐφέσου»(79).

Ὁ Ἀβράμιος Ἐφέσου γράφει περὶ τὸ 530-560, ἀφήνοντας νὰ ἐννοηθεῖ ὅτι πρὸ αὐτοῦ δὲν ὑπάρχει κάποιος συγγραφέας περὶ τῆς ἐορτῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ(80). Ὁ Ἀβράμιος, ὅμως, ἔζησε στὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ ἐξεφώνησε τὴ σχετικὴ Ὁμιλία του στὸν Εὐαγγελισμὸ. Ἡ ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει συγκεκριμένο ἴδρυτὴ σὲ συγκεκριμένη χρονικὴ στιγμή, ἐφόσον κατὰ τὰ φαινόμενα ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα «ἱστορικῶν διεργασιῶν».

Ἡ σαφὴς μαρτυρία- καὶ συγχρόνως ἡ πρώτη χρονολογικὰ- περὶ ἐορτασμῶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τὴν 25η Μαρτίου παρέχεται ἀπὸ τὸ Πασχάλιο Χρονικὸ (624), ὅπου μνημονεύεται σύσταση ἀπὸ τοὺς «ἅγιους Πατέρες»(81). Γι' αὐτὸ εἶναι ὀρθὴ ἡ ἐπισήμανση τοῦ Δ.Μωραΐτη ὅτι ὑπῆρξε σταδιακὴ διαμόρφωση τῆς ἐορτῆς ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰ.(82), γεγονὸς τὸ ὁποῖο δικαιολογεῖ τὴ μαρτυρία τοῦ Χρονικοῦ περὶ συστάσεως τῆς ἐορτῆς ἀπὸ ποικίλους ἐκκλησιαστικοὺς ἄνδρες. Ἐὰν στὰ δεδομένα αὐτὰ προσθέσουμε τὴν παρατήρηση τοῦ Γ.Καλογήρου ὅτι, «ἡ ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ σχετίζεται μὲ τὴν ἐκ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς προέλευση τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ σχετικοῦ κοντακίου τοῦ Ρωμανοῦ Μελωδοῦ»(83), θέση τὴν ὁποία ἐπιβεβαιώνει ἡ ἐξειδικευμένη μελέτη τοῦ Fletcher(84), θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε τὴ θεσμοθέτηση τῆς ἐορτῆς κατὰ τὴν 25η Μαρτίου στὸ μεταίχμιο 6ου-7ου αἰ.

(ii) Εἶναι ἀξιοσημεῖο ὅτι, ὅταν ἡ ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐμφανίζεται στὴ Ρώμη περὶ τὸν 7ο αἰ.(85), λαμβάνει τὸν τίτλο «Annunciatio Domini» («ἀναγγελία τοῦ Κυρίου»)(86). Ὁ τίτλος αὐτὸς εἶναι ἐνδεικτικὸς

του περιεχομένου της εορτής, ότι δηλαδή εορτάζεται ή σύλληψη του Κυρίου, ή αναγγελία της μετά έννεάμηνο Γεννήσεώς Του.

Ἐπισημάναμε τὴν παραπάνω διάσταση διότι ἀποτελεῖ τὴν αἰτία καθορισμοῦ τῆς 25ης Μαρτίου ὡς ἡμερομηνίας εὐραστιασμοῦ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ. Εὐλόγο εἶναι, ἐπομένως, τὸ συμπέρασμα ὅτι, μετὰ τὸν κατὰ τὰ τέλη του 4ου αἰ. καθορισμὸ τῶν Χριστουγέννων τὴν 25η Δεκεμβρίου ὑπολογίστηκε ἡ κατὰ έννεά μῆνες ἐνωρίτερον σύλληψις τοῦ Κυρίου, δηλαδή ὁ Εὐαγγελισμὸς. Οὐδόλως, ἐπομένως, ἐπλησσομαστε ἀπὸ τὴ μαρτυρία τοῦ Αὐγουστίνου στὶς ἀρχές τοῦ 5ου αἰ. ὅτι ὁ εὐραστιασμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐτελεῖτο στὶς 8 Ἀπριλίου τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου (25η Μαρτίου τοῦ Γρηγοριανοῦ)(87). Ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι ὁ ἡμερολογιακὸς καθορισμὸς εἶχε ἀρχίσει νὰ παγιώνεται, ἐνῶ ἀκόμα δὲν εἶχε διαδοθεῖ ὁ εὐραστιασμὸς(88).

Μιὰ ἄλλη ἐρμηνευτικὴ τῆς 25ης Μαρτίου παράδοση εἶναι τὸ θέμα τῆς συλλήψεως τοῦ Προδρόμου. Ὁ πατέρας τοῦ Προδρόμου, ὁ Ζαχαρίας, εἰσήλθε στὰ ἅγια τῶν ἁγίων κατὰ τὴν εορτὴ τῆς σκηνοπηγίας. Ἦταν τότε ἡ μοναδικὴ περίπτωση εἰσόδου στὰ ἅδυτα τοῦ ναοῦ, τοῦτο δὲ συνέβαινε κατὰ μῆνα Ὀκτώβριο. Ἐφόσον, ἐπομένως, ἡ σύλληψη τοῦ Προδρόμου ἐπισυμβαίνει κατὰ μῆνα Ὀκτώβριο, ὁ δὲ Πρόδρομος εἶναι ἕξι μῆνες μεγαλύτερος τοῦ Χριστοῦ, τὸ γεγονὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τοποθετεῖται κατὰ μῆνα Μάρτιο(89). Ὁ Ἀβράμιος Ἐφέσου σημειώνει ὅτι, κατὰ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου πραγματοποιεῖτο στὸ ναὸ τῶν Ἱεροσολύμων «ἐναλλαγὴ ἐφημερίας», γιὰ τὸ λόγο δὲ αὐτὸ ὁ Ζαχαρίας εὐρίσκετο στὰ ἅγια τῶν ἁγίων. Ὁ Ἀβράμιος σχολιάζει τὴ φράση τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὴ Θεοτόκο κατὰ τὸν Εὐαγγελισμὸ «Καὶ οὗτος μὴν ἔκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλουμένη στείρα» (ἀφορᾷ στὴν Ἐλισάβετ), καταλήγοντας: Ἀρίθμησον οὖν φιλομαθέστατε, ἐκ τοῦ Ὀκτωβρίου μηνὸς ἄχρι τοῦ Μαρτίου καὶ αὐτοῦ, καὶ εὐρήσεις τῶν ἕξι μηνῶν τὸν χρόνον συμπεραιούμενον(90).

Ἐς σημειωθοῦν δύο ἀκόμα ἐρμηνεῖες: (α) Σύμφωνα μὲ ἀπόκρυφη παράδοση ὁ Κύριος ἀπέθανε τὴν 25η Μαρτίου, ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχε ἡ παράδοση περὶ τοῦ «τελείου βίου» τοῦ Κυρίου (δηλαδή περὶ τοῦ ὅ,τι ἀπέθανε τὴν ἡμέρα, κατὰ τὴν ὁποία συνελήφθη), καθορίστηκε ἡ 25η Μαρτίου καὶ ὡς ἡμερομηνία συλλήψεως(91). (β) Κάποια ἄλλη ἀπόκρυφη παράδοση ἐθεωροῦσε τὴν 25η Μαρτίου ὡς τὴν πρώτη ἡμέρα τοῦ κόσμου. Συνέπεια τοῦ γεγονότος αὐτοῦ ἦταν ἡ θεώρηση τῆς συλλήψεως τοῦ Κυρίου ὡς συμπίπτουσα μὲ τὴν πρώτη αὐτῇ ἡμέρα ὀλόκληρης τῆς δημιουργίας(92). Στὰ τέλη τοῦ 6ου αἰ., ὁ Ἀναστάσιος Ἀντιοχείας σημειώνει ὅτι, ἡ περίοδος αὐτῆ τοῦ τέλους τοῦ Μαρτίου εἶναι χαρακτηριστικὴ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς φύσεως, προσθέτει δὲ ὅτι κατὰ τὴν περίοδο αὐτῆ ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον. Γι' αὐτὸ, καταλήγει ὁ Ἀναστάσιος, ὁ Θεὸς συλλαμβάνει στὴ μήτρα τῆς Θεοτόκου τὴν ἡμερομηνία αὐτῆ, ὡς δεῦτερος Ἀδὰμ λαμβάνων σάρκα τὴν ἴδια ἐποχὴ μὲ τὸν πρῶτο Ἀδὰμ(93).

(ζ) Ἡ εορτὴ τῆς Κοιμήσεως

(i) Τὸ εἰσαγωγικὸ θέμα σχετικὰ μὲ τὴν εορτὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου εἶναι τὸ τῶν πηγῶν. Ὑπάρχουν τρεῖς σχετικὲς ἀπόκρυφες διηγήσεις.

Ἡ πρώτη φέρει τὸν τίτλο «De transitu beatae Mariae virginis» (περὶ μεταστάσεως τῆς μακαρίας Παρθένου Μαρίας), χρονολογεῖται περὶ τὸν 5ο αἰ. καὶ εἶναι λατινικὴ μετάφραση παλαιότερου ἀπολεσθέντος ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου(94). Περὶ τὸν 6ο αἰ. χρονολογεῖται ἡ λατινικὴ μετάφραση ἐνὸς ἄλλου περὶ τὴν Κοίμησις ἀπόκρυφου κειμένου ὑπὸ τὸν τίτλο «Joannis liber de Dormitione Mariae» (βιβλὸς Ἰωάννου περὶ τῆς κοιμήσεως τῆς Μαρίας)(95). Μετὰ τὴν ἔκδοσι τοῦ συριακοῦ πρωτοτύπου τοῦ ἐν λόγῳ ἀποκρύφου ὑπὸ τοῦ W. Wright(96) ἔγινε ἀντιληπτὸ ὅτι, ἡ λατινικὴ μετάφρασις τοῦ «Transitus» ἀποτελεῖ ἐλεύθερη ἀπόδοσι τοῦ συριακοῦ «Joannis liber...». Ἡ τρίτη ἀπόκρυφη διήγησις ἔχει ἐπονομαστῆ ὡς «Εὐθυμιακὴ ἱστορία» καὶ διασώθηκε στὸ Β' Λόγῳ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ στὴν Κοίμησις(97). Ἡ διήγησις αὐτῆ ἔχει, μὲν, δανειστῆ στοιχεῖα ἐκ τῆς «Transitus», περιέχει ὅμως καὶ ἄλλα ἐξαιρετικῶς ἄτοπα καὶ ἐλεγχόμενα (ὅπως τὸ αἶτημα τῆς Πουλχερίας- 5ος αἰ.- περὶ μεταφορᾶς στὴν Κωνσταντινούπολι τοῦ λειψάνου τῆς Θεοτόκου!), τὰ ὁποῖα τὴν καθιστοῦν «διπλὰ ἀπόκρυφη»(98). Ἡ ἐπιβίωσις τῆς «Εὐθυμιακῆς ἱστορίας» ἕως τῆς ἐποχῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἐπισήμανσι ὅτι, ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου εἶχε μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοσι, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἐπεξεργασία τῆς σὲ διάφορες ἀπόκρυφες παραδόσεις.

Οἱ παραδόσεις αὐτές, ὅμως, δὲν σχετίζονται μὲ τὴ διαδικασία ἐμφανίσεως τῆς εορτῆς(99). Τὸ ἐνδιαφέρον τῆς μελέτης περὶ τοῦ θέματος τῆς ἐμφανίσεως πρέπει νὰ ἐπικεντρωθεῖ στὴν παράδοσι περὶ τοῦ τόπου Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἐφόσον εἶναι εὐλόγο οἱ τοποθεσίες αὐτές νὰ ἀπετέλεσαν τὸ λίκνο ἐμφανίσεως τῆς εορτῆς(100). Ἡ παράδοσι περὶ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὴν οἰκία τῆς στὰ Ἱεροσόλυμα(101) καὶ ταφῆς

της στην ίδια πόλη αναφαίνεται περί τον 5ο αι. (102) και ενισχύεται από μαρτυρίες Ὀδοιοπορικῶν τοῦ 6ου αι. (103). Ὁ Σοφρώνιος Ἱεροσολύμων (7ος αι.) μνημονεύει τὴν ὑπαρξὴ τάφου τῆς Θεοτόκου στὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου καὶ τιμᾷ τὴ Θεοτόκο (104). Ἡ παράδοση τῆς «Dormitio hierosolymitana» (Κοιμήσεως στὰ Ἱεροσόλυμα), ὅπως ἀναφέρεται στὸ «Breviarius de Hierosolyma» τοῦ 6ου αι. (105), φαίνεται νὰ κατέχει τὴν αἴγλη τῆς ιστορικότητος (106), πρὸς αὐτὴ δὲ προσανατολίζονται σημαντικὲς ἐρευνες περὶ τοῦ τάφου τῆς Θεοτόκου (107).

Ὀλιγότερα ἐρείσματα ἀληθείας ἔχει ἡ παράδοση περὶ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὴν Ἔφεσο καὶ, μάλιστα στὴν οἰκία ποὺ εἶχε οἰκοδομήσει ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης (108), μὲ δεδομένο μάλιστα ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς μετακινήθηκε στὴν Ἔφεσο κατὰ τὸ δεῦτερο ἡμισυ τοῦ 1ου αι., σὲ χρονικὴ περίοδο ποὺ ἀποδυναμώνει τὴν περίπτωσι μετακινήσεως καὶ τῆς Θεοτόκου στὴν Ἔφεσο. Σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία αὐτὴ ποὺ συνεκίνησε κυρίως ὄσους διατείνονταν ὅτι ἡ Παναγία δὲν ἐτάφη στὴ Γεθσημανή (109), ὁ τάφος τῆς Θεοτόκου εὐρίσκεται στὴν περιοχὴ τῆς Ἐφέσου «Παναγία- Καπούλη» (πόρτες τῆς Παναγίας) (110). Ἄν καὶ ἡ παράδοση περὶ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὴν Ἔφεσο συντηρήθηκε ἀπὸ τὴν ἀπόκρυφὴ γραμματεία, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸ γεγονός συγκλίσεως τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου στὸ ναὸ τῆς «ἀγίας Μαρίας» στὴν Ἔφεσο (111), ἡ πόλη ὅμως τῶν Ἱεροσολύμων κατέχει τὶς μεγαλύτερες περγαμινὲς ὥστε νὰ θεωρεῖται ὡς τὸ λίκνο ἐμφανίσεως τῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως.

Ἡ προετοιμασία ἐμφανίσεως τῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως στὰ Ἱεροσόλυμα ἔγινε μὲ μία ἐορτὴ γύρω ἀπὸ τὸ λεγόμενο «Κάθισμα» τῆς Θεοτόκου. Πρόκειται περὶ μιᾶς τοποθεσίας τρία μίλα ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, καθ' ὁδὸν πρὸς τὴ Βηθλεέμ (112), ἡ ὁποία συνδέεται μὲ ἀπόκρυφὴ παράδοση τοῦ Πρωτευαγγελίου τοῦ Ἰακώβου σχετικὰ μὲ τὴ Θεοτόκο (113). Κύριλλος ὁ Σκυθοπολίτης ἀναφέρει ὅτι, κατὰ τὸν 5ο αι. στὸ «Κάθισμα» αὐτὸ ἀνοικοδομήθηκε ναὸς πρὸς τιμὴ τῆς Θεοτόκου (114), ὁ δὲ Θεόδωρος Πέτρας (βιογράφος τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Κοινοβιάρχου) μαρτυρεῖ περὶ «μνήμης τῆς Θεοτόκου», ἡ ὁποία ἐτελεῖτο «ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ» γύρω ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ναὸ (115). Ὁ Α. Baumstark ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ποὺ ὑποστήριξε ὅτι ἡ συγκεκριμένη ἐορτὴ ἐτελεῖτο στὶς 13-15 Αὐγούστου, ἂν καὶ τὸ ἐορτολογικὸ της περιεχόμενο δὲν σχετιζόταν μὲ τὴν Κοίμησι τῆς Θεοτόκου, ἀλλὰ μὲ τὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ (116).

Οἱ ἐορτολογικὲς ἐξελίξεις ἐμφανίζονται καταιγιστικὲς ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 5ου αι., ὅταν ὁ αὐτοκράτορας Μαρκιανὸς (450-457) ἔκτισε ναὸ πρὸς τιμὴ τῆς Θεοτόκου στὴ Γεθσημανή (117). Τρία ἔτη μετὰ ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ αὐτοκράτορα, τὸ 460, ἐμφανίζεται γιὰ πρώτη φορὰ ἐορτασμὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὶς 15 Αὐγούστου καὶ στὸ συγκεκριμένο ναὸ (118) καὶ ἐκτοπίζεται ἡ παλαιὰ θεομητορικὴ ἐορτὴ τοῦ «Καθίσματος» (119). Στὸ σημεῖο αὐτὸ πολύτιμὴ ἐμφανίζεται ἡ μαρτυρία τοῦ «Γεωργιανοῦ Κανοναρίου», ἐνὸς κειμένου τὸ ὁποῖο καταγράφει τὴν ἱεροσολυμιτικὴ Λατρεία μεταξὺ τοῦ 450 καὶ τοῦ 750 (120), καὶ σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο στὶς 15 Αὐγούστου «τιμᾶται ἡ μνήμη τῆς Θεοτόκου στὴ Γεθσημανή στὸ ναὸ τοῦ αὐτοκράτορα Μαρκιανοῦ («Μαυρικίου» κατὰ γεωργιανὴ παραλλαγὴ (121))» (122). Ἡ ἐξέλιξι εἶναι προφανής: ἡ παλαιὰ θεομητορικὴ ἐορτὴ τοῦ «Καθίσματος» τῆς Θεοτόκου ἐκτοπίστηκε καὶ τὴ θέση της κατέλαβε στὶς 15 Αὐγούστου ἡ ἐορτὴ τῆς Κοιμήσεως, ἐνὸς γεγονότος δηλαδὴ καὶ γνωστοῦ καὶ τιμώμενου στὴν Ἐκκλησία τῶν πρώτων αἰώνων, ἂν καὶ δὲν εἶχε ὑπάρξει ἔως τότε συγκεκριμένος ἡμερολογιακὸς καθορισμὸς τοῦ ἐορτασμοῦ.

Ἡ ἐπισημοποίηση τοῦ ἐορτασμοῦ κατὰ τὶς 15 Αὐγούστου στὰ Ἱεροσόλυμα ἐπισυμβαίνει περὶ τὸν 6ο αι., διὰ διατάγματος τοῦ αὐτοκράτορα Μαυρικού (582-602) (123), τὸ ὁποῖο περιέβαλε μὲ νομικὴ ἰσχὺ μία μακραίων θεομητορικὴ παράδοσι. Ὁ Μαυρικός υἰοθέτησε ἐπίσημως καὶ καθολικῶς τὴν ἱεροσολυμιτικὴ ἡμερομηνία περὶ τῆς «Μνήμης τῆς Θεοτόκου», συνειδητοποιώντας προφανῶς τὴν καθολικὴ εὐλάβεια πρὸς τὸ μνῆμα τῆς Θεοτόκου στὴ Γεθσημανή καὶ ὑπὸ τὴν αὔξουσα ἀκτινοβολία τοῦ ἐν λόγῳ προσκυνήματος, ὅπου συνέρρεε πλῆθος προσκυνητῶν. Ὅπως τονίζει τὸν 7ο αι. ὁ Ἰωάννης Θεσσαλονίκης, «ὑπῆρχαν κάποιοι τόποι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐόρταζαν ἀκόμα τὴν ἐτήσια μνήμη τῆς Κοιμήσεως», μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὁ Ἰωάννης συγκαταλέγει καὶ τὴ Θεσσαλονίκη (124).

Ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ μαρτυρίες περὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἐορτασμοῦ. Ὁ Ἰ. Δαμασκηνὸς ἀναφέρεται σὲ «παννύχεις στάσεις» (125), ὑποδηλώνοντας προφανῶς τὴν τέλεσι ὀλονύκτιου ἐορτασμοῦ ἐπὶ τῆ ἐορτῆ τῆς Κοιμήσεως. Στὸν τύπο αὐτὸ τῆς ἀκολουθίας ἀναφέρεται ἀναλυτικότερα ὁ Γερμανὸς Ἀΰκωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος μαρτυρεῖ περὶ τριῶν παννυχίδων ποὺ προηγούντο τῆς ἐορτῆς τῆς Κοιμήσεως (126). Ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Γερμανοῦ ἀποκαλύπτει ὅτι ὑφίστατο τριήμερος ἐορτασμὸς. Ἐφόσον ἡ συγκεκριμένη τελετουργικὴ πρακτικὴ ἴσχυε γιὰ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, θὰ πρέπει νὰ τὴ θεωρήσουμε ὡς διαδεδομένη καὶ σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ τριήμερος ἐορτασμὸς ὑποδηλώνει τὴν τελετουργικὴ λαμπρότητα τῆς ἐορτῆς καὶ πιστοποιεῖ τὴ διάδοσι καὶ ἐδραίωσιν

της στην έορτολογική συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας.

(η) Ἐπιλεγόμενα

Ἡ μελέτη τῆς γενέσεως, ἐξελίξεως καὶ τελικῆς διαμορφώσεως τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν ὀδηγεῖ στὸ γενικὸ συμπέρασμα ὅτι, ἡ τιμὴ πρὸς τὸ πρόσωπο τῆς Θεοτόκου καὶ πρὸς τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τῆς χρονολογεῖται ἀπὸ τὶς πρῶτες ὥρες ζωῆς τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ λόγος, ἔνεκα τοῦ ὁποῖου ἡ πρωτοχριστιανικὴ τιμὴ πρὸς τὴ Θεοτόκο δὲν ὀδήγησε σὲ ἄμεση θεσμοθέτηση θεομητορικῶν ἐορτῶν, ὑπῆρξε ὁ ἐνδοιασμός τῆς Ἐκκλησίας μήπως ἡ ἐορτολογικὴ τιμὴ πρὸς τὰ γεγονότα ζωῆς τῆς Θεοτόκου ἀποτελέσει σημεῖο συγχύσεως μὲ εἰδωλολατρικὲς ἐορτὲς μητρικῶν θεοτήτων. Ἄλλωστε, τὰ γεγονότα τοῦ Πάθους, τῆς Ἀναστάσεως, τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου, καθὼς καὶ τῆς Πεντηκοστῆς, ἀπετέλεσαν τὸ μόνον ἐορτολογικὸ σύνολο, τὸ ὁποῖο ἡ Ἐκκλησία ἐθεώρησε ὡς ἐπιβεβλημένο νὰ ὑφίσταται· πολὺ σύντομα προσετέθησαν καὶ οἱ ἐορτὲς τῶν Μαρτύρων.

Στὴ γένεση τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν ἴσχυσε ὁ ἐορτολογικὸς κανόνας θεσμοθετήσεως μιᾶς ἐορτῆς σὲ συνέχεια μνήμης ἐγκαινίων συναφοῦς ναοῦ. Ὁ κανόνας αὐτὸς ἴσχυσε σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐκκλησίας ἐναντίον τῶν μαριολογικῶν αἱρέσεων. Γι' αὐτὸ οἱ θεομητορικὲς ἐορτὲς θεσμοθετοῦνται μετὰ τὸν 5ο αἰ., ὅταν δηλαδὴ ἀποκρυσταλλώνεται τὸ περὶ Θεοτόκου ὀρθόδοξο δόγμα καὶ ὅταν ἀναπτύσσεται ἡ ναοδομία ἐπὶ τῶν ἱερῶν προσκυνημάτων. Καὶ πάλι, ὅμως, ἡ θεσμοθέτηση τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν σταδιακῶς μεταξὺ τοῦ 5ου καὶ 7ου αἰ. (τουλάχιστον γιὰ τὴν Ἀνατολὴ) δὲν ἐσήμανε τὴν αὐτόματη καὶ καθολικὴ διάδοσή τους στὸν χριστιανικὸ κόσμον.

Οἱ συγγραφεῖς τῶν θεομητορικῶν Ἐγκωμίων χρησιμοποιοῦν τὴν ἀπόκρυφη γραμματεία ὡς πηγὴ τῶν γεγονότων τῆς ἐορτῆς. Ἡ χρησιμοποίησις αὐτῆ συνιστᾷ ταυτοχρόνως ἀποδοχὴ τῆς συγκεκριμένης ἀπόκρυφης παραδόσεως, ἐπομένως πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἐπικύρωση τῆς ὀρθότητος τῶν ἀπόκρυφων πληροφοριῶν. Στὶς ὁμιλίαις, τοὺς Λόγους καὶ τὰ Ἐγκώμια πρὸς τὴ Θεοτόκο ἐπενεργεῖ ἓνα «ἐκκλησιαστικὸ κριτήριον», μὲ βάση τὸ ὁποῖο διακρίνεται τὸ ἀληθινὸ ἀπὸ τὸ πλασματικὸ στοιχεῖο. ἡ Θεομητορικὴ ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία πραγματώνει μίαν «ὀρθόδοξον ἔρμηνειαν» τῆς ἀπόκρυφης περὶ Θεοτόκου παραδόσεως.

Ὅλα ὅσα ἐπισημαίνει μίαν ἐορτολογικὴν θεομητορικὴν μελέτην ἀποτελοῦν τὸ πηγαῖο ὑλικὸν, τὸ ὁποῖο διεμόρφωσε τὰ Μηνολόγια καὶ τὴν ὕμνολογίαν ἐκάστης θεομητορικῆς ἐορτῆς. Τὸ ἐορτολογικὸ περιεχόμενον, ἄλλωστε, καὶ ἡ ἐπιτέλεσις τῆς πανηγύρεως συνιστοῦν δύο ἀλληλένδετα μεγέθη. Ἡ ἔννοια τῆς ἐορτῆς, ὡς ἀνάπτυξις τῆς θεολογίας τῆς, καὶ ἡ ἐπιτέλεσίς τῆς εὐρίσκονται σὲ θαυμαστὴ συνάφεια. Ἡ μελέτη τῶν θεομητορικῶν ἐορτῶν ἐνισχύει τὴν προτροπὴν τοῦ Ἰωάννου Εὐβοΐας (8ος αἰ.): Δεῖ οὖν ἐν ταῖς θείαις καὶ μεγάλαις ἐορταῖς καὶ τὰς τῆς Θεοτόκου τῆς ἐλπίδος ἡμῶν πανηγυρίζειν(127). Ὁ πανηγυρισμὸς τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς τῆς Θεοτόκου ἀποτελεῖ γεγονὸς πνευματικῶν ἀναβαπτισμοῦ, ὑπὸ τὴν ἔννοια μιᾶς πορείας πρὸς τὰ ἔσχατα, πρὸς τὸ πλήρωμα τῆς θεϊκῆς ἀγάπης γιὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τὴν κτίσιν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1 Μοδέστου Ἱεροσολύμων, Ἐγκώμιον εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, Α΄, PG 86, 3277B.

2 Μτ. 1, 18 ἐξ. / Μκ. 3, 31-35 / Λκ. 1, 26 καὶ 39 ἐξ. · 2, 1 ἐξ. · 2, 33-35 καὶ 48-52 / Ἰω. 2, 1-12 · 19, 25-27 / Πρ. 1, 14. Ὁ μοναχὸς Ἐπιφάνιος (11ος αἰ.) σημειώνει τὰ ἀκόλουθα περὶ τῆς ἐλλείψεως θεομητορικῶν πληροφοριῶν στὰ Εὐαγγέλια: Οἱ δὲ ἅγιοι ἀπόστολοι περὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντος Θεοῦ Λόγου τὴν σπουδὴν ἐποιήσαντο· καὶ εἰς τὰς τούτου πράξεις ἐσχόλασαν. Περὶ ταύτης δὲ (τῆς Θεοτόκου) ὀλίγα τινα εἰπόντες, εὐθέως παρέδραμον· οὕτω τοῦ Πνεύματος οἰκονομήσαντος (Περὶ τοῦ βίου τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, α΄, PG 120, 185A).

3 Πρβλ. Δ.Μωραΐτη, «Θεομητορικαὶ ἐορταί», Ὁρθοσκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 6, 1965, στ.274.

4. Ὁ τίτλος στὸ ἐν λόγῳ ἀπόκρυφο κείμενο δόθηκε ἀπὸ τὸ Γάλλο ἀνατολιστὴ G.Postel (1506- 1581), ὁ ὁποῖος ἔφερε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴ Δύση τὸ ἐν λόγῳ ἀπόκρυφο κείμενο καὶ τὸ μετέφρασε στὴ Λατινικὴ. Ἔως τότε, τὸ Πρωτευαγγέλιο ἐφέρετο ὑπὸ ποικίλους τίτλους («Γέννησις Μαρίας τῆς Ἁγίας Θεοτόκου καὶ ὑπερενδόξου Μητρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ/ «Τοῦ Ἁγίου Ἰακώβου, ἀρχιεπισκόπου Ἱεροσολύμων τοῦ ἀδελφοθέου εἰς τὴν γέννησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας»/ «Ἱστορία τοῦ Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου εἰς τὴν γέννησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου») [βλ. Ἱ.Ε. Αναστασίου, Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Θεσσαλονίκη 1959, σσ. 12-14].

Τὸ κείμενο ἐξέδωσε ὁ C.Tischendorf (Evangelia Apocrypha, Lipsiae, 18762). Περὶ τοῦ Πρωτευαγγελίου ὡς κειμένου, τὸ ὁποῖο ἐπηρέασε τὴ διαμόρφωση τῆς περὶ τῆς Θεοτόκου εὐσέβειας, βλ. E.Cothenet, «Le Protévangile de Jacques comme premier témoin de la piété mariale populaire», στὸν τόμο Liturgie, Spiritualité, Cultures (Conférences Saint-Serge XXIXe Semaine d'études liturgiques), Roma, Edizioni Liturgicae, 1983, σσ. 63-80 (Bibliotheca «Ephemerides Liturgicae», «Subsidia»)/ E. Amman, Le Protévangile de Jacques et ses remaniements latins, Paris 1910, σσ. 40-42/ P.A.Van Stempvoort, «The Protoevangelium Jacobi, the Sources of its Theme and Style and their Bearing on its Date», Studia Evangelica, τόμ. III, Berlin 1914, σσ. 410-426.

5. Ἐγὼ δὲ Ἰακώβος ὁ γράψας τὴν ἱστορίαν ταύτην ἐν Ἱερουσαλήμ, θορύβου γενομένου, ὅτε ἐτελεύτησεν Ἡρώδης, συνέστειλα ἑμαυτὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἕως κατέπαυσεν ὁ θόρυβος ἐν Ἱερουσαλήμ, δοξάζον τὸν δεσπότην Θεὸν τὸν δόντα μοι τὴν δωρεὰν καὶ τὴν σοφίαν τοῦ γράψαι τὴν ἱστορίαν ταύτην (C.Tischendorf, Apocrypha, σσ. 49-50).

6. Ὁ Ὀριγένης ἀναφέρεται σὲ «βίβλο τοῦ Ἰακώβου» (Υπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον, PG 13, 876C–877A).

7. Βλ. Ἱ.Ε. Αναστασίου, Τὰ Εἰσόδια..., σσ. 15-16.

8. Ἔκδ. C.Tischendorf, Apocrypha. Ὁ Tischendorf τὸ ἐκδίδει ὑπὸ τὸν τίτλο «Incipit liber de ortu Beatae Mariae et Infanta Salvatoris a beato Mattaео Evangelista Hebraice scriptus et a beato Hieronymo presbytero in Latinum translatus». Ἡ πληροφορία αὐτὴ ὑποδηλώνει ὅτι τὸ πρωτότυπο δὲν ἦταν λατινικό.

9. Μ.Σιώτη, Ἡ ἐμφάνισις τῆς λατρείας τῆς Θεοτόκου καὶ ἡ ἐπὶ τῆς κοιμήσεως ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις, Θεσσαλονίκη 1950, σ.5.

10. Ὅπως σημειώνει ὁ Β.Στεφανίδης, ἡ πρωτοχριστιανικὴ (ἀλλὰ καὶ ἡ μεταγενέστερη) τιμὴ πρὸς τὴ Θεοτόκο ἐπήγαγε ἀπὸ δύο παραμέτρους: τὴν προσωπικὴ τῆς ἀγιότητα καὶ τὴ συμμετοχὴ τῆς στὸ σωτηριῶδες ἔργο τοῦ Κυρίου (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Αθήναι, Ἀστήρ, 19703, σ. 316).

11. Ἡ ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων τιμὴ πρὸς τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τῆς Θεοτόκου μελετήθηκε ἰδιαίτερος ἀπὸ τὸν F.Manns, «Une ancienne tradition sur la jeunesse de Marie», Essai sur le Judéo-Christianisme, Jérusalem 1977, σσ. 106-114.

12. Ἱερ. 7, 17 · 51, 15έξ.

13. Κολλυριδιανοί, οἱ εἰς τὸ ὄνομα τῆς αὐτῆς μαρίας ἐν ἡμέρᾳ τινὶ τοῦ ἔτους ἀποτεταγμένη κολλυρίδα τινὰ προσφέροντες, οἷς ἐπεθέμεθα ὄνομα τῇ πράξει αὐτῶν ἀκόλουθον, Κολλυριδιανούς ὀνομάσαντες [Πανάριον, Γ', οθ', Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων 76, 1998, σ. 401(9-12)].

14. Ἀντιδικομαριαμίται, οἱ τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν ἀειπαρθένον μετὰ τὸ τὸν Σωτῆρα γεγεννηκέναι τῷ Ἰωσὴφ συνῆφθαι λέγοντες [Πανάριον, Γ', οθ', Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων 76, 1998, σ. 401(6-7)].

15. Ἦδη σὲ ἑλληνικὸ πάπυρο τοῦ 3ου αἰ. καταχωρίζεται προσευχὴ μὲ μνεῖα μεσιτείας τῆς «ἁγίας Μαρίας τῆς Παρθένου», τὴν ὁποία ἐξέδωσε ὁ F.Mercenier («La plus ancien prière à la Sainte Vierge», Questions liturgiques, 25 (1940), σσ. 33-36). Πρόκειται, μᾶλλον, περὶ μιᾶς ἀρχαιότατης μαρτυρίας ἐντάξεως τῆς Θεοτόκου στὴ Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας (περὶ τοῦ τελευταίου αὐτοῦ θέματος, βλ. J.Ledit, Marie dans la Liturgie de Byzance, Paris, Beauchesne, 1976, σ.84). Τεράστια ἐκπληξη, πάντως, προκαλεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ ἔργο ἀνώνυμου συγγραφέα τοῦ 10ου αἰ. ὑπὸ τὸν τίτλο «Expositio officiorum ecclesiasticorum» μαρτυρεῖται

θεομητορική έορτή κατά τὸν 5ο αἰ. ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα, ἡ ὁποία μάλιστα ἴσχυε στὴ νεστοριανικὴ Ἐκκλησία (!) (τὴν ἐξέδωσε καὶ μετέφρασε ὁ Dom Connolly στὴ σειρὰ Corpus Scriptorum Orientalium Christianorum, scriptores syriaci, τόμ. 92, σσ. 116έξ.).

16. Πρβλ. Π.Νέλλα, Ἡ Θεομήτωρ (τρεῖς θεομητορικὲς ὁμιλίαι), ἔκδοση τῶν θεομητορικῶν ὁμιλιῶν τοῦ Ν.Καβάσιλα, Ἀθήναι, Ἴδρυμα Εὐαγγελιστρίας Τήνου, 1968, σ. 27, σημ.1.

17. Ἐντύπωση προκαλεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Αἰθερία δὲν ἀναφέρει στὸ Ὀδοιπορικό της ἑορτὴ στὰ Ἱεροσόλυμα πρὸς τιμὴ τῆς Θεοτόκου στὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ. Θὰ μπορούσαμε νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι παρόμοια ἑορτὴ δὲν ὑφίστατο ἀκόμα· ἐπισημαίνεται, ὅμως, ὅτι στὴ διήγηση τῆς Αἰθερίας- ὅπως διασώθηκε ἕως σήμερα- ἐλλείπει τὸ πρὸ τῶν Χριστουγέννων τμήμα τῶν ἀκολουθιῶν, ὅπου θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρξει ἱεροσολυμιτικὴ θεομητορικὴ ἑορτὴ [αὐτὸ ἐπισημαίνουν τόσο ὁ M.Jugie («La première fête mariale en Orient et en Occident», Echos d'Orient 22, 1923, σ. 142), ὅσο καὶ ὁ B.Capelle («La Fête de la Vierge à Jérusalem», Le Muséon 56, I-IV, 1943, σ.1)].

Ὁ M.Jugie ὑπεστήριξε τὴν ὕπαρξη μιᾶς ἑορτῆς «μνήμης τῆς Θεοτόκου» τὴν Κυριακὴ πρὸ τῶν Χριστουγέννων στὴν ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, χρονολογώντας τὴν ἑορτὴ αὐτὴ ἤδη πρὶν ἀπὸ τὴ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο («La première fête mariale...», σσ. 129-152). Πρὸς ἐπίρρωση τῶν ἀπόψεών του, ὁ Jugie ἐπικαλέστηκε κάποιες Ὁμιλίαι ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, στὶς ὁποῖες ὁ ὕμνος πρὸς τὴ Θεοτόκο συσχετιζόταν μὲ τὴ Βηθλεέμ, τὴ φάτνη καὶ τὴ Γέννηση τοῦ Κυρίου. Ἀργότερα, ὁ ἴδιος ὁ Jugie ἀνήρεσε ἐν μέρει τὶς ἀπόψεις του, ἐπισημαίνοντας ὅτι ἡ ἐν λόγω ἑορτὴ ἴσχυε μόνο γιὰ τὴν Παλαιστίνη καὶ τὴ Συρία, γιὰ δὲ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴ Μ.Ἀσία ἡ ἑορτὴ ὑφίστατο στὶς 26 Δεκεμβρίου («La fête de la Dormition et de l'Assomption de la Sainte Vierge en Orient et en Occident», L'année théologique 4, 1943, σσ. 11-42). Αὐτὴ ἡ ἐπισημάνση ἀποκαλύπτει τὶς πηγὲς τῆς ἑορτῆς τῆς «Συνάξεως τῆς Θεοτόκου» στὶς 26 Δεκεμβρίου (βλ. σχετικῶς, Ἀ. Σπουρλάκου- Εὐτυχιάδου, Ἡ Παναγία τύπος χριστιανικῆς ἀγιότητος, Ἀθήναι 1990, σσ. 63, σημ.3, καὶ 64).

Ὁ B.Capelle, ὅμως, θεώρησε ἀνεπαρκῆ τὴν αἰτιολόγησιν τοῦ M.Jugie, ἔδωσε ἐντελῶς διαφορετικὴ ἐρμηνεία σὲ κείμενα, στὰ ὁποῖα στηριζόταν τὸ σκεπτικὸ τοῦ Jugie καὶ ἔστρεψε τὴν προσοχὴ τῆς ἔρευνας πρὸς μία θεομητορικὴ ἑορτὴ στὶς 15 Αὐγούστου («La Fête de la Vierge...», σσ. 1-33). Τὰ συμπεράσματα τοῦ Capelle ἀκολούθησαν οἱ A.Raes («Aux origines de la fête de l'Assomption en Orient», Orientalia Christiana Periodica 12, 1946, σσ. 262-274) καὶ B.Botte («Le lectionnaire arménien et la fête de la Theotokos à Jérusalem au Ve siècle», Sacris Erudiri 2, 1949, σσ. 112–122).

18. Πρβλ. Μ.Σιώτη, Λατρεία Θεοτόκου, σ.1.

19. Ὁ Δ.Μωραΐτης ὀρθῶς ἐπισημαίνει ὅτι, περὶ τῶν θεομητορικῶν ἑορτῶν μπορούμε νὰ ἀναφερόμαστε μὲ βεβαιότητα μετὰ ἀπὸ τὴ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο («Θεομητορικαὶ ἑορταὶ»..., στ. 274).

20. A.G.Martimort, L'Eglise en prière, t.IV, Paris, Desclée, 1983, σ. 146.

21. Ἡ πιθανότητα ὑπάρξεως ναοῦ στὴν Ἀλεξάνδρεια πρὸς τιμὴ τῆς Θεοτόκου κατὰ τὸν τρίτο αἰ. εἶναι μᾶλλον ἀμυδρά. Περὶ τοῦ θέματος τῶν πρώτων θεομητορικῶν ναῶν καὶ τῶν πρώτων ἀπεικονίσεων τῆς Θεοτόκου, βλ. Μ.Σιώτη, Λατρεία Θεοτόκου, σσ. 10-11.

22. Μηναιὸ τοῦ Δεκεμβρίου, Ἀθήναι, Ἀποστολικὴ Διακονία, 1963, σ.66.

23. Βλ. Περισσότερα ἐν M.Jugie, «Homélie mariales byzantines», ἐν P.Graffin, Patrologia Orientalis 16(3), 1921, σ. 483.

24. Ἰ.Καλογήρου, «Μαρία», Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, 8, 1966, στ.664.

25. PG 96, 1459C- 1500B.

26. Στὸ Γεώργιο Νικομηδεῖας ἀποδίδονται τρεῖς Λόγοι: Εἰς τὸν χρηματισμὸν τῆς συλλήψεως τῆς ἁγίας Ἄννης (PG 100, 1336A- 1353B)/ Ἐγκώμιον εἰς τὴν Σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης, τῆς μητρὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου (PG 100, 1353B-1375C)/ Λόγος εἰς τὴν Σύλληψιν καὶ ἀπότεξιν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας (PG 100, 1375C- 1400B). Ὁ τελευταῖος Λόγος ἀναφέρεται ταυτοχρόνως στὴ Σύλληψη καὶ τὴ Γέννηση, ἐπιβεβαιώνοντας τοιουτοτρόπως τὴν ἄμεση συνάφεια τῶν δύο ἑορταζομένων γεγονότων.

- [27.](#) Λόγος εις τὴν σύλληψιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐκλεγείς ἀπὸ τῶν Θείων Γραφῶν καὶ περὶ τοῦ ἐν ἱστορίαις τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ (PG 127, 544D-568A). Ὁ Ἰάκωβος προσθέτει τὴν πληροφορία ὅτι ἡ Ἄννα ἐφθασε ἕως τοῦ ναοῦ γιὰ νὰ προσευχηθεῖ γιὰ τὴν ἀτεκνία της.
- [28.](#) Περὶ τοῦ βίου τῆς Θεοτόκου, γ', PG 120, 189C-192A.
- [29.](#) Ἐγκώμιον εις τὴν σύλληψιν τῆς ἁγίας Ἄννης, 7, ἔκδ. M.Jugie, «Homelies mariales byzantines», ἐν P.Graffin, *Patrologia Orientalis* 16(3), 1921, σ. 503(26-30).
- [30.](#) Α', 2, *Patrologia Orientalis* 19(2), 1926, σ. 443(20-24).
- [31.](#) Ἐπληρώθησαν δὲ οἱ μῆνες αὐτῆς· ἐν δὲ τῷ ἐνάτῳ μηνὶ ἐγέννησεν ἡ Ἄννα. Καὶ εἶπεν τῇ μαίᾳ. Τὶ ἐγέννησα; Ἡ δὲ εἶπεν, Θῆλυ. Καὶ εἶπεν Ἄννα. Ἐμεγαλύνθη ἡ ψυχὴ μου ἐν τῇ ἡμέρᾳ ταύτῃ· καὶ ἀνέκλινεν αὐτήν. Πληρωθεισῶν δὲ τῶν ἡμερῶν ἀπεσμήξατο Ἄννα, καὶ ἔδωκεν μασθὸν τῇ παιδί, καὶ ἐπωνόμασεν τὸ ὄνομα αὐτῆς Μαριὰμ (C.Tischendorf, *Apocrypha*, σσ. 10-11).
- [32.](#) Λόγος εις τὸ γενέσιον, 6, ἔκδ. P.Voulet, *Sources Chrétiennes* 80, 1961, σ. 60. Ὁ P.Voulet σημειώνει ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐξεφωνήθη προφανῶς στὰ Ἱεροσόλυμα καὶ μᾶλλον ἐγγὺς τοῦ παρὰ τὴν προβατικὴ κολυμβήθρα ναοῦ (σ. 8).
- [33.](#) Βλ. περισσότερα: A.Raes, «Assomption», σσ. 267-268/ Ἱ.Αναστασίου, *Εἰσόδια*, σ. 44.
- [34.](#) Βλ. A.G.Martimort, *Eglise en prière*, IV, σ. 147/ Ἱ.Καλογήρου, «Μαρία», στ. 664.
- [35.](#) Αὐτὸ τονίζει ὁ Ἱ.Δαμασκηνὸς (Λόγος εις τὸ γενέσιον, 1, ὁ.π., σ.9).
- [36.](#) Ἐκδ. J.Mateos, *Le Typicon de la Grande Eglise*, t.I, Roma 1962, σ. 18 (*Orientalia Christiana Analecta* 165).
- [37.](#) Ἴνα γὰρ ὄλος ὁ κύκλος τοῦ ἐνιαυτοῦ εὐλογηθῆ δι' αὐτῆς, ἐτέχθη ἐν τῷ παρόντι μηνί, τῷ πρώτῳ τοῦ ἐνιαυτοῦ, ἐκοιμήθη δὲ ἐν τῷ ὑστάτῳ ὕπνῳ ἀθανασίας, ἵνα τοὺς μεταξὺ τούτων δέκα μῆνας κυκλοειδῶς παραλαβοῦσα, εὐλογήσῃ διὰ τοῦ τόκου αὐτῆς καὶ τῆς ζωηφόρου κοιμήσεως [Λόγος εις τὸ πάνσεπτον καὶ θεῖον Γενέθλιον τῆς παναχράντου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἔκδ. M.Jugie, «Homelies mariales byzantines», ἐν P.Graffin, *Patrologia Orientalis* 16(3), 1921, σσ. 528(12)-529(4)].
- [38.](#) Στεφανίδου, *Ἱστορία*, σ. 317.
- [39.](#) Βλ. A.Raes, «Assomption», σ. 268.
- [40.](#) K.A.Kellner, *Heortologie (oder die geschichtliche Entwicklung des Kirchenjahres und der Heiligenfeste)*, Freiburg i.Br., Herder, 1096, σ. 169. Ὁ Ἀνδρέας Κρήτης συνέγραψε τέσσερις Λόγους περὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Γενεσίου: Λόγος Α', Ἐγκώμιον εις τὸ Γενέθλιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, PG 97, 805A-820D/ Λόγος Β', Εἰς τὸ Γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου. Μετὰ ἀποδείξεως, ὅτι ἐκ σπέρματος κατάγεται Δαβὶδ, PG 97, 820D-844B/ Λόγος Γ', Εἰς τὸ Γενέθλιον ἡμέραν τῆς παναμώμου Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ ἀπόδειξις ἐκ Παλαιᾶς ἱστορίας, καὶ διαφόρων μαρτυριῶν, ὅτι ἐκ σπέρματος κατάγεται Δαβὶδ, PG 97, 844B-861B/ Λόγος Δ', Εἰς τὴν ἁγίαν γέννησιν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, PG 97, 861B-881B.
- [41.](#) Βλ. P.Voulet, ὁ.π., σ.8.
- [42.](#) Λόγος εις τὸ Γενέσιον, 1, ὁ.π., σ.46.
- [43.](#) Λόγος εις τὸ γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, PG 102, 548C.
- [44.](#) Ἀγαλλιάσεως ἡμέρα καὶ εὐφροσύνης ἀρχή. Ἀποθώμεθα τὴν κατήφειαν, καὶ τὴν λαμπρότητα περιθώμεθα... Τίς οὐκ ἀγάλλεται καρδίᾳ; Τίς οὐκ εὐφραίνεται πνεύματι; Τίς οὐ μυστικῶς κατατέρπεται; Τίς οὐ πανηγυρίζει πνευματικῶς, τὴν ἐν τῷ Θεῷ προωρισμένην, καὶ διὰ στομάτων προφητικῶν προηγγελμένην

σωτηρίαν, εἰς ἔκβασιν ἄρτι σαφῆ προϊούσαν καθορῶν; (Λόγος Α΄ εἰς τὸ γενέσιον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, PG 105, 16A-17A).

[45.](#) Εἰς τὴν ὑπερένδοξον τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου γέννησιν, 18, ἔκδ. Νέλλα, Θεομήτωρ, σ.110.

[46.](#) Tischendorf, Apocrypha, σσ. 14-15.

[47.](#) Βλ. Ἰ.Αναστασίου, Τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, Θεσσαλονίκη 1959, σ.44.

[48.](#) A.G.Martimort, Eglise en prière, IV, σ. 147. Ὁ Martimort στηρίζεται στὴ μαρτυρία τοῦ Κυρίλλου Σκυθοπολίτου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι παρέστη στὰ ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ παρέχει περισσότερες πληροφορίες.

[49.](#) Καλογήρου, «Μαρία», στ. 664/ Martimort, Eglise en prière, IV, σ. 147/ Αναστασίου, Εἰσόδια, σ.46.

[50.](#) Τὸ ἴδιο συνέβη μὲ τὴν περίπτωση τῶν ἐγκαινίων τοῦ ἐπὶ τοῦ Παναγίου Τάφου ναοῦ- 13 Σεπτεμβρίου- ἢ ἀνάμνηση τῶν ὁποίων ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴν ἑορτὴ τῆς Ὑψώσεως τοῦ Τιμίου Σταυροῦ στὶς 14 Σεπτεμβρίου.

[51.](#) Τὴν ἄποψη αὐτὴ ὑποστηρίζει ὁ S.Vailhé («La fête de la Présentation de Marie au Temple», Echos d'Orient, 5 (1901-1902), σ.223.

[52.](#) Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, Α΄, PG 98, 292C.

[53.](#) Εἰς τὴν Εἴσοδον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, PG 98, 292C-309B/ Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν Θεοτόκον· ὅτε προσηνέχθη ἐν τῷ ναῷ εἰς τὰ Ἅγια τῶν Ἁγίων τριετίζουσα, ὑπὸ τῶν αὐτῆς γονέων, PG 98, 309B-320B.

[54.](#) Στὴ Δύση οἱ διηγήσεις τῶν Ἀποκρύφων ἀντιμετώπισαν πολὺ μεγαλύτερη ἐπιφυλακτικότητα ἀπ' ὅ,τι στὴν Ἀνατολή. Αὐτό, ὅμως, ἐρμηνεύει καὶ τὴν ἐπιφυλακτικότητα περὶ τῶν γεγονότων τῶν Εἰσοδίων, μαρτυρουμένων μόνον στὴν ἀπόκρυφη πηγὴ τοῦ Πρωτευαγγελίου τοῦ Ἰακώβου.

[55.](#) Βλ. W.E.Coleman, Philippe de Mézières' campaign for the Feast of Marys' Presentation, Toronto, Institute of Medieval Studies, 1981, σσ. 1-10.

[56.](#) Λόγος εἰς τὰ εἰσόδια τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ΙΕ΄, PG 98, 1497C.

[57.](#) Λόγος εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, ὅτε προσηνέχθη τῷ ναῷ παρὰ τῶν γεννητόρων αὐτῆς, ΙΒ΄, PG 126, 144B-C.

[58.](#) Εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, Γ΄, PG 98, 293D, 305A.

[59.](#) Εἰς τὴν ἐκ στεριωτικῶν λαγόνων προσαγομένην εἰς τὰ Ἅγια ἁγίαν γονὴν, τὴν ἀειπάρθενον τοῦ Θεοῦ Μητέρα, PG 107, 13B.

[60.](#) Tischendorf, Apocrypha, σσ. 21-22. Συνεξέταση τῶν δύο πηγῶν γίνεται ἀπὸ τὸν F.Cabrol, «Annonciation (Fête de l')», Dictionnaire d'archéologie Chrétienne et de Liturgie, 1(4), Paris 1907, στ. 2241-2242.

[61.](#) Ὁ τίτλος αὐτὸς τῆς ἑορτῆς δὲν εἶναι ὁ μόνος, ἀλλὰ καλεῖται ἐπίσης «ἀγγελισμὸς» καὶ «χαριτισμὸς» (βλ. Ἰ.Φουντούλη, «Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου», Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία 5, 1964, στ. 980).

[62.](#) Βλ. F.Cabrol, «Annonciation», στ. 2242-2243.

[63.](#) Ἰ. Φουντούλξ, «Εὐαγγελισμὸς», στ. 980/ F.Cabrol, «Annonciation», στ. 2245-2247.

[64.](#) Βλ. σχετικῶς Martimort, Eglise en prière, IV, σ. 146.

[65.](#) Ἔκδ. H.Usener, Der heilige Theodosios, Leipzig 1890, σ. 38.

- [66.](#) Ο M.Jugie προσπάθησε να το αποδείξει («Fête mariale», σ. 133).
- [67.](#) Βλ. Kellner, Heortologie, σ. 169/ Καλογήρου, «Μαρία», στ. 664.
- [68.](#) A.Baumstark, «Das kirchenjahr in Antiocheia zwischen 512-518», Roemische Quartalschrift 10 (1897), σσ. 31-36.
- [69.](#) Βλ. «Homélie mariales byzantines», έν P.Graffin, Patrologia Orientalis 16(3), 1921, σ. 435.
- [70.](#) Βλ. Cabrol, «Annonciation», στ. 2244/ Φουντούλη, «Εὐαγγελισμός», στ. 981.
- [71.](#) Ἔκδ. M.Jugie, «Homélie mariales byzantines», έν P.Graffin, Patrologia Orientalis 19(2), 1926, σσ. 336-343.
- [72.](#) Ἔκδ. M.Jugie, «Homélie mariales byzantines», έν P.Graffin, Patrologia Orientalis 19(2), 1926, σσ. 318-335.
- [73.](#) Ἐξαίρετος δὲ τις τῶν ὑμνούντων εἰς αὐτὴν ὁ παρῶν καιρός. Ἐν γὰρ δὴ τούτῳ καὶ πολλαχοῦ αὕτη διαπρεπὴς ἐπιτελεῖται πανήγυρις, πάντως ἐπειδὴ πέπρακταί τι κατὰ τοῦτο μυστήριον τῶν πολλῶν διαφεύγον τὴν αἴσθησιν (Εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον, 1, ἔκδ. M.Jugie, «Homélie mariales byzantines», έν P.Graffin, Patrologia Orientalis 19(2), 1926, σ. 336).
- [74.](#) Βλ. F.Cabrol, Les Eglises de Jérusalem, la discipline et la liturgie au IVe siècle, Paris 1895, σσ. 122-123.
- [75.](#) Φουντούλη, «Εὐαγγελισμός», στ. 981.
- [76.](#) Πρβλ. Γ.Α.Ράλλη- Μ.Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τόμ. Γ', Ἀθῆναι 1853, σσ. 218-219.
- [77.](#) Πρβλ. Ράλλη- Ποτλῆ, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1852, σσ. 427-428.
- [78.](#) Γι' αὐτὸ δὲν θεωροῦνται γνήσιες οἱ περὶ Εὐαγγελισμοῦ Ὁμιλίαι ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων προγενέστερων τοῦ 4ου αἰ., ὅπως Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ (3ος αἰ.) καὶ Μ.Ἀθανασίου (4ος αἰ.).
- [79.](#) Πρβλ. Ἱστορία, σ. 317.
- [80.](#) Ο Jugie θέτει τὴ συγκεκριμένη μαρτυρία τοῦ Ἀβραμίου κυριολεκτικῶς στὸ «μικροσκόπιο» τῆς ἔρευνας («Fête mariales», σ. 130).
- [81.](#) Ἐν ταύτῃ τοίνυν τῇ ἡμέρᾳ, λέγω δὲ τῇ κε' τοῦ κατὰ Ρωμαίους Μαρτίου μηνός, παραλαβοῦσα ἀπὸ τῶν θεοφόρων διδασκάλων ἐορτάζει τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς ἁγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ Ἀειπαρθένου μαρίας ἢ τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία (PG 92, 488C/ Παρόμοια μαρτυρία έν 1001 A-B). Περὶ τῆς μαρτυρίας αὐτῆς, βλ. Vaihé, «Annonciation», σ. 140/ L.Duchesne, Origines du culte Chrétien, Paris 19084, σ. 278/ M.Aubineau, Les homélie festales d'Hésychius de Jérusalem, vol. I, Bruxelles 1978, σ. 185.
- [82.](#) «Θεομητορικαὶ εἰορταὶ», σσ. 275-276.
- [83.](#) Πρβλ. «Μαρία», στ. 664.
- [84.](#) Βλ. «Three Early Byzantine Hymns and their Place in the Liturgy of the Church of Constantinople», Byzantinische Zeitschrift 51(1958), σσ. 53-65.
- [85.](#) Ἡ ἀρχαιότερη μαρτυρία ἐορτασμοῦ εἶναι ἐπὶ ἐποχῆς τοῦ πάπα Σέργιου (687-701), ὁ ὁποῖος ἦταν συριακῆς καταγωγῆς καὶ κατέγραψε τὸ τελετουργικὸ τῆς ἐορτῆς στὸ Liber Pontificalis (ἔκδ. L.Duchesne, Le Liber Pontificalis, texte, introduction et commentaire, t.I, Paris 1955-57, σσ. 371, 376).
- [86.](#) Βλ. P.Jouanel, Le culte des saints dans les basiliques du Latran au douzième siècle, Rome, Ecole Française

de Rome, 1977, σ. 229 (Collection de l'École Française de Rome 26).

87. Sicut a majoribus traditum suscipiens Ecclesiae custodit auctoritas. Octavo enim kalendas Aprilis conceptus, quo et passus (De Trinitate, IV, 5, PL 42, 894). Τὴ μαρτυρία τοῦ Αὐγουστίνου ἀναλύει διεξοδικῶς ὁ Raes («Assomption», σ. 267).

88. Βλ. καὶ R.A.Fletcher, «Celebrations at Jerusalem on March 25th in the Sixth century A.D.», Studia Patristica, vol.V, Berlin 1962, σσ. 30-34 (Texte und Untersuchungen 80).

89. Βλ. περισσότερα περὶ τοῦ σκεπτικοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τὸν M.Jugie, «Homélie mariales byzantines», ἐν P.Graffin, Patrologia Orientalis 16(3), 1921, σ. 436.

90. Λόγος εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, ἐκδ. M.Jugie, «Homélie mariales byzantines», ἐν P.Graffin, Patrologia Orientalis 16(3), 1921, σ. 443-444.

91. Βλ. περὶ τῆς θεωρίας αὐτῆς ἐν Cabrol, «Annonciation», στ. 2247-2248.

92. Βλ. Φουντούλη, «Εὐαγγελισμὸς», στ. 981.

93. Λόγος Β', Εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν τῆς Παναχράντου καὶ Θεοτόκου Μαρίας, PG 89, 1384A-B.

94. Βλ. Π.Χρήστου, Ἑλληνικὴ Πατρολογία, τόμ. Β', Θεσσαλονίκη, Κυρομανός, 1991, σ. 673. Ὡς «Liber transitus Mariae» παρατίθεται ὑπὸ τοῦ J.P.Migne (PG 5, 1231-1240), ἀποδιδόμενον λανθασμένα στὸ Μελίτων Σάρδεων (τὸ ἀπέδειξε ὁ M.Jugie, «Homélie mariales byzantines», ἐν P.Graffin, Patrologia Orientalis 19(2), 1926, σ. 370). Ὁ P.Voulet- ἐκδότης τῶν θεομητορικῶν Ὀμιλιῶν τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ- ὑποστήριξε ὅτι τὸ συγκεκριμένο κείμενο ἀποτελεῖ σύνοψη τοῦ συνόλου τῶν περὶ Κοιμήσεως ἀποκρύφων διηγήσεων, ποὺ δὲν διεσώθησαν στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση (βλ. Sources Chrétiennes 80, 1961, σ. 26). Τὰ φιλολογικὰ προβλήματα περὶ τοῦ κειμένου αὐτοῦ δὲν ἔχουν γνωρίσει τὴν πλήρη διαλεύκανση. Εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδεχθοῦμε τὴν ἀπολυτότητα τοῦ Dom Cabrol ὅτι τὸ πρωτότυπο εἶναι συριακὸ («Assomption», στ. 2998), ἐφόσον καὶ ἡ ὑπαρξὴ ἐλληνικοῦ πρωτοτύπου φαίνεται ὅτι διεκδικεῖ τὴν ἀλήθεια (βλ. P.Voulet, ὁ.π., σ. 27). Συριακὸ ἢ ἐλληνικὸ, τὸ πρωτότυπο κείμενο χρονολογεῖται περὶ τὰ τέλη τοῦ 4ου- ἄρχες τοῦ 5ου αἰ., ἔτυχε δὲ μεταφράσεως στὴν κοπτικὴ, λατινικὴ καὶ ἀραβικὴ γλῶσσα, θεωρούμενο ὡς σύνοψη στοιχείων ἀκόμα καὶ τοῦ 2ου αἰ. Μία παραλλαγή τοῦ κειμένου ἀποδίδεται στὸ Μελίτων Σάρδεων (†180), στὸ ἔργο του «Κοίμησις Θεοτόκου», τὸ ὁποῖο ὅμως εἶναι νόθο καὶ μεταγενέστερο τοῦ 4ου αἰ. (Σ.Παπαδόπουλου, Πατρολογία, τόμ.Α', Ἀθήνα, Παρουσία, 19973, σ. 263).

95. Ἔκδ. Tischendorf, Apocrypha, σσ. 95-112.

96. Contribution to the apocryphal Literature of the New Testament collected and edited from syriac manuscripts in the British Museum with an english translation and notes, Londres 1865, σσ. 49-51.

97. PG 96, 721C- 753A/ P.Voulet, Sources Chrétiennes 80, 1961, σσ. 122-177.

98. Πρβλ. M.Jugie, La mort et l'assomption de la Vierge, Roma 1944, σ. 92 (Studi e Testi 114).

99. Νέλλα, Θεομήτωρ, σ. 27, σημ. 1.

100. Πρβλ. Cabrol, «Assomption», στ. 2996.

101. Ἡ οἰκία αὐτὴ εἶναι διαφορετικὴ ἀπὸ τὸ «ὑπερῶο» τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (1,13). Βλ. περισσότερα M.J. Lagrance, «La Dormition de la Sainte Vierge et la maison de Jean-Marc», Revue Benedictine 7 (1899), σσ. 589-600.

102. Βλ. σχετικῶς Καλογήρου, «Μαρία», στ. 663/ Σιώτη, Λατρεία Θεοτόκου, σ.14. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰ. ὁ Ἐπιφάνιος Σαλαμίνος οὐδεμίαν παρόμοια παράδοση γνωρίζει (Κατὰ αἰρέσεων, 78, 11, PG 42, 716B-C. Βλ. καὶ τὶς ἐπισημάνσεις τοῦ Kellner, Heortologie, σ. 172).

103. Ὁ προσκυνητὴς Θεοδόσιος (530) μαρτυρεῖ περὶ ὑπάρξεως ναοῦ πρὸς τιμὴ τῆς Θεοτόκου στὴ

Γεθσημανή [De situ terrae sanctae, 10, έκδ. Geyer, Corpus Christianorum, Series Latina 175), σ. 119/ 'Ο Capelle («La Fête de la Vierge», σ. 29, σημ. 61) προσπαθεῖ νὰ ἀξιολογήσει περισσότερο τὴ μαρτυρία αὐτῆ], ὁ δὲ Ἀντώνιος τῆς Πλακεντίας (570) ὅτι ἐντὸς τοῦ συγκεκριμένου ναοῦ ὑπῆρχε ὁ τάφος τῆς Θεοτόκου [ἐκδ. J.Tobler, Itinera et descriptiones Terrae sanctae, t.I, Iena 1877, σ. 100. 'Ο Raes, ὅμως, θεωρεῖ ὅτι ὁ μαρτυρούμενος ναὸς καὶ ὁ τάφος δὲν εὐρίσκονταν στὸν ἴδιο τόπο («Assomption», σ. 264)].

104. Οἱ μαρτυρίες αὐτὲς ἐμπεριέχονται στὴν Ἀνακρεόντιο ποίηση τοῦ Σοφρονίου (PG 83, 3789A· 3821B· 3824B).

105. Πρόκειται περὶ τῆς ἱεροσολυμιτικῆς λειτουργικῆς τάξεως ὅπως ἐξάγεται ἀπὸ τὰ «'Οδοιπορικὰ» τῶν ἐκ τῆς Δύσεως προερχομένων προσκυνητῶν τῶν Ἁγίων Τόπων. Στὸ ἐν λόγῳ breviarium ἐπαναλαμβάνεται ἡ μαρτυρία τῶν «'Οδοιπορικῶν» ὅτι ibi (στὴ Γεθσημανή) est basilica sanctae Mariae, et ibi est sepulchrum eius (ἐκδ. Geyer, Corpus Christianorum, Series Latina 175, σ.155).

106. Σωστὲς εἶναι οἱ ἐπισημάνσεις τῶν F.M.Abel (Jérusalem nouvelle, Paris, Gabalda, 1926, σσ. 816-817) καὶ Μ.Σιώτη (Λατρεία Θεοτόκου, σ. 13).

107. Σύνοψη τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν, βλ. στὶς μελέτες τῶν S.Nirschl (Das Grab der heiligen Jungfrau Maria. Eine historische Kritische Studie, Mainz, Franz Kirchheim, 1896) καὶ B.Baggati [«Nuove scoperte alla tomba della Vergine a Getsemani», Studii Biblici Franciscani, Liber annuus 22 (1971), σσ. 236-290]. Τὶς θέσεις τοῦ Nirschl σχολιάζει ὁ Kellner (Heortologie, σ. 172, σημ.2).

108. Τὴ θέση αὐτὴ προέβαλε μία αὐγουστινιανὴ μοναχὴ τοῦ ἀββαείου Agnetenberg τῆς Βεσταφαλίας, ἡ Anna Catherine Emmerich (†1824), ἡ ὁποία διεικνύετο ὅτι εἶχε ἐπὶ τοῦ θέματος «ὀραματικὴ ἀποκάλυψη» (οἱ «ἀποκαλύψεις» τῆς ἐξεδόθησαν ἀπὸ τὸ ἀββαεῖο τῆς στὸ ἔργο Vie de Saint Vierge d'après les méditations d'A.C.Emmerich, γαλλικὴ μετάφραση τοῦ H.Cazalès, Paris 1931, ἰδιαίτερος οἱ σελ. 380-381).

109. Κυριότερος ἐπρόσωπος τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὑπῆρξε ὁ M.P.Wegener (Wo ist des Grab der Jungfrau Maria? Eine alte Frage neu untersucht zu Ehren der hehren Grottesmutter, Würzburg 1895).

110. Τὰ ἀναλυτικότερα συμπεράσματα τῆς Emmerich δημοσιεύτηκαν μετὰ τὸ θάνατό της (βλ. E.C.Emmerich, Panagia- Capouli ou maison de la Sainte Vierge près d'Ephése, Paris, Oudin, 1896). Σχετικὴ ἀναφορὰ γίνεται στὴ νεοσύστατη, τότε, Revue Biblique [1, (1892), σ. 463], γεγονός τὸ ὁποῖο μαρτυρεῖ τὸ ἐρευνητικὸ ἐνδιαφέρον περὶ τῶν ἀπόψεων τῆς Emmerich.

111. Δὲν ὑπάρχει βεβαιότητα περὶ ἀφιέρωσης τοῦ ναοῦ αὐτοῦ στὴν παρθένο Μαρία ἢ σὲ ὁμόνυμη ἁγία (βλ. Στεφανίδου, Ἱστορία, σ. 316). Εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς ἐπὶ τοῦ θέματος ἀσάφειας τὸ γεγονός ὅτι, ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας προσφωνῶν τὰ μέλη τῆς Γ'Οἴκουμενικῆς Συνόδου, ἀναφέρεται σὲ ναὸ πρὸς τιμὴ τῆς Θεοτόκου (Χαίροις τύνοι παρ' ἡμῶν ἁγία μυστικὴ Τριάς, ἡ τούτους ἡμᾶς πάντας συγκαλεσαμένη ἐπὶ τήνδε τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου Μαρίας, PG 77, 992A-B), ἐνῶ ὁ τίτλος τῆς προσφωνήσεώς του ἀναφέρεται σὲ ναὸ τῆς ἁγίας Μαρίας (Ὁμιλία Δ', Ἐν Ἐφέσῳ λεχθεῖσα πρὸς Νεστόριον, ἡνίκα κατήλθον οἱ ἑπτὰ πρὸς τὴν ἁγίαν Μαρίαν, PG 77, 992A).

112. Βλ. τὶς παρατηρήσεις τοῦ J.T.Milik, «Epigraphie et topographie palestinienne», Revue Biblique 67 (1960), σσ. 571-572. Ἡ ἐν λόγῳ τοποθεσία ἐκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀρχαιολόγων [βλ. τὶς μελέτες τῶν Von Riess («Kathisma palaiou», Zeitschrift für deutsche Palästina-Verein 12, 1889, σσ. 17-23), G.Klameth (Die neutestamentlichen Lokaltraditionen Palästinas in der Zeit vor den Kreuzzungen, I, Münster, Aschendorff, 1914) καὶ F.M.Abel (Bethléem, Paris Gabalda, 1914).

113. Πρωτευαγγέλιο, 17, 2-3: σύμφωνα μετὰ τὴ διήγηση αὐτῆ, ἡ Θεοτόκος, καθ' ὁδὸν πρὸς τὴ Βηθλεὲμ καὶ λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ Γέννηση τοῦ Κυρίου, ἐξήτησε ἀπὸ τὸν Ἰωσήφ νὰ κατέλθει ἐκ τῆς ὄνου στὸ συγκεκριμένο σημεῖο γιὰ νὰ ξεκουραστεῖ. Βλ. περισσότερα στὶς μελέτες τῶν E.de Strycker (La Forme la plus ancienne de Protévangile de Jacques, Bruxelles 1961, σσ. 142-145), Capelle («Fête de la Vierge», σ.21) καὶ Martimort (Eglise en prière, IV, σ. 147).

Τὴν παράδοση αὐτὴ ἐπιβεβαιώνει τὸ 530 ὁ προσκυνητὴς Θεοδόσιος (De situ terrae sanctae, έκδ. Geyer, Corpus Christianorum, Series Latina 175, σ.124), φαίνεται δὲ ὅτι ἦταν κυρίαρχη σὲ σχέση μετὰ ἄλλη, περὶ παραμονῆς ἐπ' ὀλίγον τῆς Θεοτόκου στὸ συγκεκριμένο τόπο κατὰ τὴ φυγὴ πρὸς τὴν Αἴγυπτο (βλ. σχετικῶς: Klameth, Die neutestamentlichen Lokaltraditionen, σσ. 60-61). Ἀξιοσημεῖωτη εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Raes

ὅτι, στὸ ἐν λόγῳ «Κάθισμα» ἡ Ραχὴλ ἐγέννησε τὸν Βενιαμὴν καὶ ἀπέθανε ἐκεῖ («Assomption», σ. 262).

114. Πρβλ. E.Schwartz, Kyrillos von Skythopolis, Leipzig 1939, σ. 236 (20). Σύμφωνα μετὰ τὴ μαρτυρία αὐτή, ὁ ναὸς ἀνοικοδομήθηκε ἀπὸ μία Ρωμαία προσκυνητρία εὐγενοῦς καταγωγῆς, τὴν Ἰκελία (ἢ Ἰκηλία) κατὰ τοὺς χρόνους πατριαρχείας τοῦ Ἰουβενάλιου Ἱεροσολύμων (417-458).

115. Βίος Θεοδοσίου τοῦ Κοινοβιάρχου, ἔκδ. Usener, Theodosios, σ. 58.

116. A.Baumstark, Liturgie comparée, Chèvetogne 1939, σ. 202. Βλ. τοῦ ἰδίου, Festbrevier und Kirchenjahr der syrischen Jakobiter, Paderborn 1910, σσ. 216-217. Τὴν ἄποψη περὶ 13ης Αὐγούστου υἰοθετεῖ καὶ ὁ Ἰ.Φουντούλης («Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἑορτῆ», Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, 7, 1965, στ. 705). Εἶναι ἀπορίας ἄξιο τὸ γεγονὸς ὅτι, ὁ O.Faller θεωρεῖ τὴν ἑορτῆ τοῦ «Καθίσματος» ὡς ἑορτῆ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου [De priorum saeculum silentio circa Assumptionem B.Mariae Virginis, Romae 1946, σσ. 18-20 (Analecta Gregoriana 36)].

117. Στεφανίδου, Ἱστορία, σ. 317. Ἐὰν λάβουμε ὑπόψη τὸ «ἀρμενικὸ λεκτισιονάριο» ἢ «ἐκλογάδιο», τὸ ὁποῖο ἐξέδωσε σὲ παράρτημα ὁ F.C.Conybeare (Rituale Armenorum, Oxford, Clarendon Press, 1905, σσ. 507-527) καὶ περὶ τοῦ ὁποῖου ὁ ἐκδότης ἰσχυρίζεται ὅτι καταγράφει τὴ λειτουργικὴ πράξι τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὸν 6ο αἰ., συμπεραίνουμε ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν υἰφίστατο ἀκόμα ἑορτῆ τῆς Κοιμήσεως, ἀλλὰ ἴσχυε ἡ ἑορτῆ μετὰ τὸ γενικὸ θεομητορικὸ περιεχόμενον (ἢ ἑορτῆ τοῦ «καθίσματος»). Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἐνισχύεται ἀπὸ τὰ ὑπὸ τοῦ «λεκτισιοναρίου» ἀναφερόμενα περὶ ἑορτῆς τῆς Θεοτόκου στὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου πρὸ τοῦ 479 (βλ. σχετικῶς Capelle, «Fête de la Vierge», σσ. 19-20). Τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὸν 5ο αἰ. υἰφίσταται ἀκόμα ἡ παλαιὰ ἑορτῆ τοῦ «Καθίσματος» ἐπισημαίνεται καὶ ἀπὸ τὸν C.Andronicof (Le sens des fêtes, t.I, Paris, Cerf, 1970, σ. 279).

118. Βλ. Σιώτη, Λατρεία Θεοτόκου, σ.11/ Martimort, Eglise en prière, IV, σ. 147.

119. Βλ. Σπουρλάκου-Εὐτυχιάδου, Παναγία Θεοτόκος, σ.64.

120. Πρβλ. A.Wenger, L'Assomption de la T.S.Vierge dans la tradition byzantine du Ve au Xe siècle. Etudes et documents, Paris 1955, σσ. 102-103/ M.Van Esbroeck, «Nouveaux apocryphes de la Dormition en géorgien», Analecta Bollandiana 90 (1970), σσ.363-369. Τὸ «Κανονάριο» εἶναι γεωργιανὴ μετάφρασι ἀπολεσθέντος ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου, ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ὁποῖου ἦταν ἄγνωστη ἕως τῶν ἀρχῶν τοῦ 20 αἰ. Πρῶτος γνωστοποίησε τὴν ὑπαρξὴν τοῦ ὁποῖου ὁ C.Kékélidzé, ὁ ὁποῖος τὸ ἐξέδωσε τὸ 1912 [«Un typikon hiérosolymitain du VIIe siècle», Analecta Bollandiana 31 (1912), σσ. 319-350], γὰρ νὰ ἀκολουθήσουν δύο διορθωτικὲς ἐπανεξετάσεις τῆς ἀρχικῆς ἐκδόσεως τὸ 1923 ἀπὸ τοὺς H.Goussen καὶ A.Chanidzé.

121. Ἀπὸ τὴν παραλλαγὴ αὐτὴ προφανῶς πηγάζει ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ναοῦ στὴ Γεθσημανὴ ὡς «εὐκτηρίου τοῦ Μαυρικού» (Φουντούλη, «Κοιμήσις», στ. 705). Ὁ Κékélidzé διορθώνει τὸ γεωργιανὸ πρωτότυπο περὶ «Μαυρικού» σὲ «Μαρκιανὸ», ἐπειδὴ προφανῶς ἐγνώριζε ὅτι οἱ δύο προαναφερθέντες προσκυνητὲς τῶν ἁγίων Τόπων (ὁ Θεοδόσιος περὶ τὸ 530 καὶ ὁ Αντώνιος Πλακεντίας περὶ τὸ 570) μαρτυροῦν περὶ ὑπάρξεως τοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπομένως ὑπῆρχε πρὸ τοῦ Μαυρικού (582-602). Εἶναι πιθανὸν ἢ μετατροπὴ τοῦ «Μαρκιανὸς» σὲ «Μαυρικός» ὑπὸ τοῦ γεωργιανοῦ πρωτοτύπου νὰ ὀφείλεται στὴν ἐπωνυμία τοῦ Μαρκιανοῦ ὡς «Μαυρικιανοῦ» (βλ. Raes, «Assomption», σ. 264).

122. Κékélidzé, σ. 123. Ὁ I.H.Dalmis συγκρίνει τὴ μαρτυρία αὐτὴ μετὰ μεταγενέστερες γεωργιανὲς πηγὲς καὶ καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι, ὁ συγκεκριμένος ἑορτασμὸς δὲν περιοριζόταν κατὰ τὴ 15ῃ Αὐγούστου, ἀλλὰ ἐκτεινόταν μεταξὺ 13ης καὶ 17ης Αὐγούστου («Les Apocryphes de la Dormition et l'ancienne liturgie de Jérusalem», Bible et Terre Sainte 179, 1976, σσ. 11-14).

123. Τὴν πληροφορία αὐτὴ παρέχει ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος: Τάττει δὲ καὶ Μαυρικός τὴν τῆς πανάγου καὶ θεομήτορος κοίμησιν, κατὰ τὴν πεντεκαίδεκάτην τοῦ Αὐγούστου μηνὸς (Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, 17, 28, PG 147, 292A-B).

124. Κοιμήσις τῆς Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, 1, ἔκδ. M.Jugie, «Homélies mariales byzantines», ἐν P.Graffin, Patrologia Orientalis 19(2), 1926, σ. 376.

125. Λόγος Β' εἰς τὴν Κοίμησιν, 16, ἔκδ. P.Voulet, Sources Chrétiennes 80, 1961, σ. 162.

[126.](#) Λόγος εις τὴν πάνσεπτον Κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἔκδ. A.Wenger, «Un nouveau témoin de l'assomption: une Homelie attribuée à Saint Germain de Constantinople», *Revue des Etudes Byzantines* 16 (1958), σσ. 48-53.

[127.](#) Λόγος εις τὴν σύλληψιν τῆς ἁγίας Θεοτόκου, κβ', PG 96, 1497B.